

10.11.2015 • Muistio Sitralle

Anu Kantola

Muuttuuko maan tapa?

Miten Suomessa käytetään talouspoliittista valtaa

Sisällys

1. Miten Suomessa käytetään talouspoliittista valtaa?	4
2. Talouspoliittisen päätöksenteon lyhyt historia	6
2.1 Kansallisia investointeja, hyvinvointia ja sovittelua	7
2.2 Kutsu konsensukseen	9
2.3 Vakaa markka ja avautuvat markkinat	11
2.4 Suuri lama	13
2.5 Sateenkaarten menokuri ja innovaatiot	14
2.6 Hajautuvat ratkaisut	16
3. Miksi talouspolitiikka on vaikeaa?	18
3.1 Notkea yhteiskunta, liikkuvat äänestäjät	19
3.2 Päätäjien yksinäisyys	24
3.3 Kilpailevat voimakeskukset: virkamiehet, kunnat, yritykset	27
3.4 Finanssikriisit	29
4. Mitä on tehtävä? Hyviä päätöksiä huonoina aikoina	31
Kirjallisuus	37
Lukulista	38

1. Miten Suomessa käytetään talouspoliittista valtaa?

Periaatteessa Suomessa poliittinen valta kuuluu kansalaisille. Perustuslain mukaan valtiolta Suomessa kuuluu kansalle, jota edustaa valtiopäiville kokoontunut eduskunta. Parlamentti on ensisijainen kansan äänen edustaja ja valtiovallan ylin instituutio. Tätä eduskunnan kautta toimivaa kansanvaltaa on pyritty vahvistamaan rajaamalla presidentin toimivaltaa ja vahvistamalla pääministerin asemaa. Vuonna 2000 voimaan tullessa perustuslaissa eduskunta pääsi ohjaamaan pääministerin valintaa ja hallituksen muodostamisprosessia. (Nousiainen 2000.) Kun maassa on siirrytty presidenttivaltaisesta järjestelmästä pääministerivetoiseen parlamentarismiin, kansalaisten äänen pitäisi kuulua entistä kirkkaampana.

Tämä ei kuitenkaan ole vallankäytön koko kuva. Poliittinen vallankäyttö ei rajoitu ainoastaan muodollisiin demokraattisiin käytäntöihin. Niiden rinnalla on tärkeä ymmärtää sitä poliittista kulttuuria, jossa toimitaan. Poliittiseen kulttuuriin kuuluvat myös epäviralliset tyypilliset ja toistuvat tavat, joilla päätöksiä tehdään ja asioita hoidetaan. Vaikka niitä ei ole kirjattu lakeihin, niin niiden tunnistaminen on tärkeää, jotta ymmärtäisi, miten politiikka toimii. Keskityn tässä talouspoliittiseen vallankäyttöön: kuvaan suomalaisen poliittisen vallankäytön historiaa erityisesti talouspolitiikassa ja pohdin, mitä sille on tapahtunut.

Suomessa on tavallista sanoa, että Suomi on kerho. Päättäjät ovat pieni joukko, jossa kaikki ovat yhden puhelinsoiton päässä toisistaan. Tai, niin kuin teesin tuorempi versio kuuluu, Suomi ei ole *country*, vaan *country club*. Suomalaiset politiikan eliitit ovat olleet verrattain pieni ja yhtenäinen ryhmä ihmisiä, jotka tuntevat toisensa hyvin (Ruostesaari 2014). Hokema Suomesta kerhona johtuu pääosin siitä, että Suomessa poliittisen järjes-

telmän toiminta ja vallankäyttö perustuu usein yhteisymmärryksen, konsensuksen, hakemiselle.

Tähän vaikuttaa ennen kaikkea se, että puolueita on paljon. Hallituksissa istuu tyypillisesti monia eri puolueita, joiden on löydettävä yhteinen linja ja tehtävä kompromisseja. Liittoumien rakentaminen muokkaa politiikkaa ja politiikan tekemistä. Valtaa ei voi käyttää yksin, vaan sen sijaan on esitettävä kutsuhuuto halukkaille ja etsittävä kumppaneita, joiden kanssa ja avulla valtaa pääsee käyttämään. Siksi suomalai-

Poliittinen vallankäyttö ei rajoitu ainoastaan muodollisiin demokraattisiin käytäntöihin.

sessä politiikassa on ollut tärkeä rakentaa yhteisymmärrystä, konsensusta. Viime vuosikymmeninä politiikan perusajatuksena on ollut usein hakea mahdollisimman laajaa poliittista yhteisymmärrystä yhteiskunnan isoissa kysymyksissä, jolloin tehdyt päätökset hyväksytään ja saadaan myös ajettua läpi yhteiskunnassa. Suomessa on korostettu laaja-pohjaisuutta, neuvottelua ja kompromisseja (Nousiainen 2000; Lijphart 2012, 2, 201, 158).

Kansainvälisissä vertailuissa Suomi ei ole mitenkään outo lintu. Suomi muistuttaa monia Pohjois- ja Keski-Euroopan maita, kuten Alankomaita, Itävaltaa, Norjaa, Tanskaa,

Sveitsiä, Belgiaa, Irlantia ja myös Saksaa. Suomessa politiikan yhtenäisyyttä korostaa maan riippuvuus vientiteollisuudesta ja kansainvälisistä markkinoista sekä suomalainen pyrkimys yhteiseen turvallisuuspolitiikkaan.

Konsensuksen takana on monia tekijöitä. Historiallisesti toinen maailmansota, erityisesti talvisota, joka yhdisti hajanaisen kansan. Itsenäisyyden ensimmäiset vuosikymmenet elettiin sisällissodan varjossa ja poliittiset ristiriidat olivat jyrkkiä. Tämä ns. ensimmäisen tasavallan aika päättyi toiseen maailmansotaan, jonka sanotaan yhdistäneen suomalaiset. Maailmansodan jälkeen syntyi toinen tasavalta, jossa valtiolla oli tärkeä kokoava rooli. Valta oli keskittynyt presidentille, ja päätöksenteossa rakennettiin vähitellen konsensusta, joka perustui kolmikantaan ja komitea-järjestelmään.

Sotien jälkeen pyrkimys yksimielisyyteen näkyi erityisesti ulkopoliitikassa, jossa vaadittiin yksituumaisuutta. Poliittisen yhteisymmärryksen kummisetänä toimi myös Neuvostoliitto, jonka hyökkäys yhdisti ensin suomalaiset talvisodan hengessä ja joka sitten valtopoliitikallaan ulottui myös suomalaiseen sisäpolitiikkaan, jossa ”yhteisen veneen keikuttaminen” oli paheksuttua ja vaimensi ulkopoliittikkaa koskevaa keskustelua.

Konsensuksen etsintä on näkynyt Suomessa myös politiikan valmistelussa, jossa jo Ruotsin vallan ajoilta periytynyt komitealaitos integroi pitkään tärkeät intressiryhmät laajapohjaiseen valmistelutyöhön (Rainio-Niemi 2010). Komitealaitos on korostanut yhteistä neuvottelukulttuuria, jossa virkamiehistöllä ja sen valmistelutyöllä on ollut vahva kokoava rooli.

1970-luvulta lähtien konsensukseen on kuulunut myös vahva korporatiivisuus: työmarkkinoiden etujärjestöjen kytkeminen politiikkaan. Etujärjestöt ovat organisoituneet hierarkkisesti kansallisiksi järjestöiksi, joilla on ollut tärkeä rooli talouspoliittisessa päätöksenteossa ja erityisesti tulopoliitikassa (Lipjhart 2012, 158). Suomessa on pystytty rakentamaan erityisen vahvaa kolmikantaista yhteistyötä. Elinkeinoelämä ja ammattiyhdistysliikkeet ovat usein päätyneet kansallisiin työehtosopimuksiin, joita valtio on tukenut omilla poliittisilla päätöksillään (Ruostetsaari 2014, 283–285).

Korporatiivisuudesta on käyty paljon myös kriittistä keskustelua, ja sen kuolemaa on povattu erityisesti 1990-luvulta lähtien. Pitkään taloustieteissä ajateltiin, että korporatiivisuus on talouskasvun tae: se tuo palkkamalltia, joka on erityisesti pienille maille tärkein kilpailukyvyyn tekijä (Pekkarinen, Pohjola ja Rowthorn 1992). Tämä ajatus oli vahva Suomessa, jonka korporatiivisuus vahvistui selvästi monista muista maista poiketen. Länsimaista vain Itävallassa, Italiassa, Israelissa ja Suomessa korporativismi vankentui 1960-luvulta 1990-luvun lopulle (Siaroff 1999, 198).

1990-luvulla kuitenkin alkoivat yleistyä myös kriittiset näkemykset, jotka ennustivat konsensuksen kuolemaa. On väitetty, että globalisoituneessa taloudessa kansallisen politiikan aika on ohi. Poliittisessa päätöksenteossa EU on rikkonut kansallisen politiikan peruskuvioita ja avannut uuden politiikan tekemisen areenan kansallisvaltion rinnalle. Samaan aikaan komitealaitosta on ajettu alas raskaana valmistelijärjestelmänä, ja sen ovat korvanneet erilaiset kevyemmät kuulemismenettelyt, valmisteluryhmät, selvitysmiehet ja EU:n valmisteluun liittyvät epäviralliset työryhmät. Monet ovat myös povanneet korporatiivisuuden ja kansallisen sopimusjärjestelmän kuolemaa.

Samaan aikaan toiset väittävät, että korporatismi ei ole kuolemassa ja itse asiassa sen merkitys korostuu pienissä ja avoimissa kansantalouksissa, kun ne joutuvat kilpailemaan globaalitaloudessa (Lipjhart 2012, 160–162; Katzenstein 1985, 32, 157).

Nykyisin kysymys kuuluukin, onko konsensukseen perustuva toimintamalli Suomessa vielä toimiva? Kyetäänkö ja halutaanko Suomessa tehdä ratkaisuja, joiden taakse saadaan mahdollisimman laaja kannatus? Vai onko konsensukseen perustuvan mallin aika jollakin tavalla ohi? Tai onko konsensus muuttumassa: olisiko sitä uudistettava jollakin tavalla?

Erityisesti talouspolitiikka on ollut konsensuksen tärkeä osa-alue. Kuvaankin seuraavassa talouspoliittisen konsensuksen historiaa ja nykytilaa. Kuvaan lyhyesti sitä, miten Suomessa on käytetty talouspoliittista valtaa toisen maailmansodan jälkeisenä aikana ja millaisia taloustieteen virtauksia politiikassa on ollut vallalla. Sen jälkeen pohdin, miksi politiikan rakentaminen näyttää 2000-luvulla erityisen vaikealta. Lopuksi hahmottelen nykyhetken haasteita: miten talouspolitiikkaa pitäisi tehdä, kun yhteiskunta, sen rakenteet, puolueet, yritykset, kansalaiset ja myös poliitikot ovat muuttuneet.

2. Talouspoliittisen päätöksenteon lyhyt historia

Talouspolitiikka on poliittisen vallankäytön ydinaluetta, jossa päätetään valtion julkistaloutta koskevasta finanssipolitiikasta, pääomien liikkeitä ja valuuttaa koskevasta rahapolitiikasta ja myös työelämää koskevasta tulopolitiikasta.

Toisen maailmansodan jälkeen Suomessa talouspolitiikkaan rakentui kulttuuri, jossa päätöksiä tehtiin neuvotellen ja yhteisymmärrystä hakien. Tämä pyrkimys konsensukseen ei syntynyt heti sodan jälkeen, vaan paremminkin se rakentui vähitellen 1950- ja 1960-luvuilla erilaisten poliittisten kamppailujen tiimellyksessä. Konsensusta ei rakennettu tietoisesti suurena poliittisena projektina, ja konsensus sanana ilmestyi suomalaisen politiikkaan vasta 1970-luvun alussa, jolloin siitä tuli julkilausuttu politiikan tavoite.

Pyrkimys konsensukseen rakentui vähitellen 1950- ja 1960 -luvuilla.

Konsensuksen vahvistumiseen vaikuttivat monet talouspoliittiset ideat, jotka pyrkivät rakentamaan talouskasvua niin, että kasvuun kytkettiin mukaan koko kansa. Talouspolitiikan ytimessä olivat kansalliset investoinnit, vähittäin rakentuvat hyvinvointijärjestelmät sekä

kolmikantainen talouspolitiikka, jossa valtio ja työmarkkinajärjestöt ovat etsineet yhteisiä ratkaisuja. Kuvaan seuraavassa Suomen sotien jälkeisen talouspolitiikan vaiheita ja erityisesti sitä, miten pyrkimys konsensukseen rakentui talouspolitiikan ohjaavaksi periaatteeksi ja kuinka se sittemmin on myös kyseenalaistettu.

2.1 Investointeja, hyvinvointia ja devalvaatioita

Urho Kekkosen vuonna 1952 ilmestynyt ”Onko maallamme malttia vaurastua?” -kirja oli tärkeä talouspolitiikan paaluttaja, joka nosti investoinnit talouspolitiikan keskiöön. Kansallisilla investoinneilla rakennettiin kansallista teollisuutta ja valjastettiin vesivoimaa teollisuuden käyttöön. Kekkoselle investoinnit olivat talouskasvun avain sekä kapitalismissa että kommunismissa. Kekkosella johdolla investointeihin perustuvaa ohjelmaa toteutettiin erityisesti asuntopolitiikan kautta, jossa suomalaiset säästivät asuntoja ja siten rahoittivat nopeaa teollistumista ja teollisuuden investointeja suhteellisen edullisella lainarahalla. (Kantola 2002, 296–297.)

Vuoden 1954 *Mitä Missä Milloin* -kirja esitteli uutena sanana muun muassa hyvinvointivaltion.

Toinen tärkeä talouspoliittinen virtaus sotien jälkeen oli ajatus hyvinvointivaltion rakentamisesta. Vuoden 1954 *Mitä Missä Milloin* -kirja esitteli uusia sanoja, joita olivat *lätähattu*, *pakaste* ja *rivitalo*, mutta myös *hyvinvointivaltio* (Kantola ja Kautto 2002, 11–13). Ajatus hyvinvoinnista syntyi Isossa Britanniassa, joka kulki kehityksen kärjessä iskulauseella *from warfare to welfare*. Länsimaisten poliitikkojen muistissa oli 1930-luvulta Sak-

san keskiluokan romahdus, jonka ei haluttu toistuvan enää koskaan. Toisen maailmansodan jälkeen vastaavia hyvinvointijärjestelmiä rakennettiin länsimaissa laajasti. Keskiluokkien aseman romahduttanutta 1930-luvun lamaa pidettiin tärkeänä sodan syynä, ja hyvinvointijärjestelmillä haluttiin turvata kansalaisille kohtuulliset ja vakaat elinolot, jotka estäisivät uusia sotia. (Kantola ja Kautto 2002, 11–13.) Hyvinvointijärjestelmät vauhdittivat myös talouskasvua. Ajatuksena oli, että työttömyys on vaarallista resurssien hukkaamista ja näivettää taloutta, ja siksi valtion oli aktiivisesti tuettava ihmisten työllistymistä.

Hyvinvointimallin ideoita toi Suomeen 1960-luvun alussa Alkon johtokunnan jäsen Pekka Kuusi, jonka ajattelu oli aikansa länsimaista valtavirtaa, jossa tärkeitä nimiä olivat taloustieteessä John Maynard Keynes ja Pohjoismaissa Gunnar Myrdal. Kuusi piti tuloerojen tasaamista ja sosiaalipolitiikkaa talouskasvun tärkeänä tekijänä. Kattavat ja edulliset terveys-, sosiaali- ja koulutuspalvelut mobilisoivat ihmisiä työelämään varallisuudesta riippumatta ja loivat osaavaa työvoimaa. Ihmisillä oli varaa kulutukseen, mikä vauhditti talouden kasvua. Kuusi puhui talouskasvua luovista ”hyvistä kehistä”, joita hyvinvointimalli loi yhteiskuntaan.

Ajatus hyvinvointivaltiosta levisi pikku hiljaa Suomessa monia poliittisia uudistuksia kehystävänä ajatuksena, joskaan hyvinvointivaltio ei koskaan ollut Suomessa yhtä suosittu kuin Ruotsissa. Hyvinvointivaltiosta käytiin myös alusta pitäen kiihkeitä kamppailuja niin, että se on ollut melkein pä jatkuvasti kriisissä. 1950-luvulla sen pelättiin aiheuttavan inflaatiota ja haittaavan kasvua. 1960-luvulla alkoi vasemmistolainen byrokratian kritiikki. 1970-luvulla valtion nähtiin kasvavan liikaa, ja 1990-luvulla sitä pidettiin haitallisenä yritysten kilpailukyvyille ja sen nähtiin kannustavan ihmisiä väärin, niin etteivät he ota työtä vastaan. (Kantola ja Kautto 2002, 14.)

Investointien ja hyvinvointijärjestelmien rinnalla kolmas tärkeä talouspolitiikan alue oli sodan jälkeisinä vuosina tulopolitiikka, jolla pyrittiin sopimaan palkoista ja työehdoista. 1950-luvulta lähtien talouspolitiikka oli paljolti inflaation hallintaa. Inflaatio nosti hintoja ja nakersi vientiteollisuuden tuotteiden kilpailukykyä, jota sitten palautettiin devalvoimalla. Suomen kansantalous kuitenkin kärsi inflaation ja toistuvien devalvaatioiden sykleistä ja lääkkeeksi tarjottiin tulopolitiikkaa. Kansainvälinen keskustelu toi Suomeen ajatuksen vakauttavasta mallista, jossa inflaatiokierre katkaistaisiin yhdistämällä talous-, sosiaali- ja työpolitiikan ratkaisut palkka- ja työehtoneuvottelujen ratkaisuihin. Ajatuksena oli saada aikaan yhteistä politiikkaa, johon tulisivat mukaan ammattiliitot, työnantajajärjestöt, maataloustuottajat ja valtiovalta. Tärkeäksi tavoitteeksi nousi erityisesti palkkakustannusten hillitseminen, joka auttaisi katkaisemaan inflaation ja devalvaatioiden kierteen (Pekkarinen, Pohjola ja Rowthorn 1992).

Tulopolitiikka rakentui vähitellen sodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Sen tärkeä lähtölaukaus oli vuonna 1940 solmittu ns. Tammikuun kihlaus; julistus, jossa Suomen työnantajain keskusliitto tunnusti ammattiliitot ja keskusjärjestö SAK:n neuvotteluosapuoliksi työmarkkinoita koskevissa kysymyksissä. Talvisodan hengen yhdistämät osapuolet julistivat pyrkivänsä sopimusratkaisuihin yhteisillä neuvotteluilla. Kihlauksen puhemiehenä oli sosiaalidemokraattinen sosiaaliministeri Karl-August Fagerholm, joka halusi, että työntekijöiden oikeudet ja olemassaolo tunnustetaan.

Tammikuun kihlaus ei kuitenkaan muuttanut politiikkaa yhdellä iskulla. 1950- ja 1960-luvut olivat kiivaiden poliittisten taisteluiden ja kompromissien aikaa, jolloin poliittiset puolueet ja eturyhmät kamppailivat palkoista ja työehdoista sekä eläkejärjestelmien ja terveydenhuollon luomisesta. Näissä kamppailuissa työmarkkinajärjestöt alkoivat vähitellen löytää myös yhteisiä linjauksia. Työntekijöiden ja työnantajien, etunenässä SAK:n ja STK:n välillä, alkoi syntyä kompromisseja, joihin eduskunta usein kytkeytyi mukaan säätämällä kompromisseihin niveltäviä lakeja. Esimerkiksi Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartiainen (1995, 303–311) näkevät talouspolitiikan puolella konsensuksen etsimisen ensimmäisenä vaiheena 1950-luvun alkupuoliskon työmarkkinoiden vakautussopimukset. Tapio Bergholm (2007) taas nostaa esiin vuosina 1950–1961 tehdyt loma-, työttömyys- ja eläkelakeja koskevat sopimukset, joilla vuosilomat pitenivät ja työttömyyskorvaukset paranivat.

1960-luvulla perustettiin myös talouspolitiikan yhteisymmärryksen rakentamisessa tärkeää roolia näytellyt Talousneuvosto, joka hahmotteli ensimmäisen kerran vuonna 1964 mietinnössään tulopolitiikkaa uutena politiikan alana. Tulopolitiikan ideana oli tuottaa koordinoitusti taloudellista kasvua parantamalla yritysten kilpailukykyä työrauhalla ja maltillisilla palkkaratkaisuilla, joihin kytkettiin valtion puolelta sosiaalipuolen etuuksia ja uudistuksia. Tulopolitiikan tekijöiksi vakiintuivat vähitellen paitsi työnantajat ja SAK, myös kuntapuolen työntekijät ja valtion virkamiehet sekä maataloustuottajat, joille oli jo vuonna 1956 säädetty lailla oikeus samanlaiseen tulokehitykseen kuin palkansaajilla.

Tulopolitiikka huipentui kokonaisratkaisuihin, joissa sovittiin työehdoista kansallisesti suurimpien liittojen kesken. Ensimmäinen tulopoliittinen kokonaisratkaisu syntyi Keijo Liinamaan kättilöimänä maaliskuussa 1968. Ratkaisu kytki seuraavan vuoden palkat, hinnat, korot, työttömyysturvan, eläkeratkaisut, maataloustuet ja monet muut sosiaalipoliittiset ratkaisut tiiviiksi paketiksi.

1970-luvulla tulopolitiikasta kehittyi suomalaisen politiikan ydinalue.

Kokonaisratkaisujen vakiintuessa tulopolitiikka vahvisti sitä tekevien järjestöjen voimaa talouspolitiikassa. Ammattiyhdistysliike vahvistui ja myös elinkeinoelämä järjestäytyi kansallisiksi liitoiksi. Elinkeinoelämän järjestöt perustivat myös vuonna 1974 Elinkeinoelämän valtuuskunnan (EVA), jonka tavoitteena oli kehittää ”poliitikkojen, yritysjohtajien, talousmiesten sekä eri alojen tiedemiesten, asiantuntijoiden ja suunnittelijoiden keskinäistä vuorovaikutusta ja yhteistyötä” (Jakobson 1992, 123). Suomen Pankin johtokunnan jäsen ja talouselämän vaikutusvaltainen vanhempi valtiomies Päiviö Hetemäki kirjoitti EVA:n syntyyn johtaneessa aloitteessaan 1970-luvun alkupuolella sanakääntein, jotka ovat tuttuja myöhemmiltäkin ajoilta:

Yritysten johtajat joutuvat työskentelemään ennen kaikkea huomispäivän ongelmien kanssa. Poliitikot sen sijaan – puolueisiin katsomatta – ovat paljolti eilispäivään ankkuroituja, koska äänestäjät ovat sitä. Riidellään ja kilpaillaan eilispäivän asioista sekä äänestäjistä ja karsastellaan ratkaisuja, jotka pitäisi tehdä tulevaisuutta silmällä pitäen. (cit. in Jakobson 1992, 121).

lolla sanakääntein, jotka ovat tuttuja myöhemmiltäkin ajoilta:

Yritysten johtajat joutuvat työskentelemään ennen kaikkea huomispäivän ongelmien kanssa. Poliitikot sen sijaan – puolueisiin katsomatta – ovat paljolti eilispäivään ankkuroituja, koska äänestäjät ovat sitä. Riidellään ja kilpaillaan eilispäivän asioista sekä äänestäjistä ja karsastellaan ratkaisuja, jotka pitäisi tehdä tulevaisuutta silmällä pitäen. (cit. in Jakobson 1992, 121).

2.2 Kutsu konsensukseen

1970-luvulla tulopolitiikasta kehittyi vähitellen suomalaisen politiikan ydinalue, joka nousi ylipäätään suomalaisen politiikan keskiöön. Samalla syntyi ajatus konsensuksesta. Sanan kättilöinä olivat toisaalta sosiaalidemokraatit ja toisaalta elinkeinoelämä. EVA:n toimitusjohtajaksi valittu Max Jakobson lähti voimakkaasti hakemaan yhteistyötä erityisesti sosiaalidemokraattien kanssa (emt. 133–134). Kuten Jakobson (1992, 166) selitti:

Monimutkaisia taloudellisia ratkaisuja, joiden vaikutukset heijastuvat laajalti yhteiskuntaan, ei ole yleensä edullista tehdä äänestämällä, sillä niiden kitkaton toteuttaminen vaatii tavallisesti kaikkien asianosaisten myötävaikutusta. Ne edellyttävät neuvotteluja ja sovitteluja laajan yhteisymmärryksen aikaansaamiseksi.

Jakobson myös keksi sanan tavoitteelle: oli saatava aikaan konsensus, joka hänelle merkitsi asioiden kitkatonta hoitoa yhteisymmärryksessä. Muutamaa päivää myöhemmin Jakobsonia tuli tervehtimään SDP:n puheenjohtaja Kalevi Sorsa, joka kertoi leikkilään ”olevansa hyvin vihainen”, koska ”olin ajatellut puhua vähän samaan tapaan, mutta nyt en voi”. Jakobson muistelikin, että konsensus oli jo ilmassa, mutta se ”oli kuin isätön ja nimetön löytölapsi, jolle EVA antoi nimen” (emt. 167).

Sorsan innokkuutta selitti sosiaalidemokraattien muutos. Vasemmisto voitti ensimmäisen kerran eduskuntavaalit vuonna 1966 ja sai valtaa politiikassa, kunnes vuonna 1977 alkoi sosiaalidemokraattien hallitsema kausi, joka jatkui 1980-luvun lopulle asti. Demareilla ei kuitenkaan ollut ehdotonta valta-asemaa johtuen eduskunnan vähemmistöasäännöksistä, ja siksi sosiaalidemokraatit pyrkivät hakemaan korporatiivisia työmarkkinaosapuolten välisiä ratkaisuja.

Konsensuksen nousua talouspolitiikkaa ohjaavaksi periaatteeksi vauhditti erityisesti 1970-luvun taluskriisi. 1970-luvun öljykriisi ajoi talouden kriisiin, ja presidentti

Kekkonen julisti vuonna 1975 maahan kansallisen hätätilan työttömyyden noustessa yli 60 000 työttömään. Työttömyys ei kuitenkaan helpottanut, vaan jatkoi kasvuaan, ja Kekkonen nimittämä Martti Miettusen hätätilahallitus ajautui umpikujaan syksyllä 1976. Uudeksi pääministeriksi nousi sosiaalidemokraattien Kalevi Sorsa. Uuden hallituksen valtiovarainministeri Paul Paavela pyysi vanhempana budjettisihteerinä toiminutta Raimo Sailasta kirjoittamaan muistion kilpailukyvyistä, valtiontalouden tilasta ja tarvittavista toimenpiteistä.

Ohjelman iskusanaksi tuli elvytys. Suomessa sitä oli käyttänyt ensimmäisen kerran Sukselaisen ensimmäinen hallitus vuonna 1957, mutta nyt se määriteltiin uudelleen. Sorsan hallitus lähti siitä, että elinkeinoelämää oli tuettava, jotta työllisyys paranisi. Valtio tuki teollisuuden investointeja ja halusi hillitä inflaatiota. Uutta oli ennen muuta se, että sosiaalidemokraatit ymmärsivät yritysten intressejä ja luopuivat valtiollistamishankkeista.

Korpilammen kokous vuonna 1977 oli symbolinen tapahtuma.

Käytännössä ohjelma tarkoitti myös julkisen sektorin menokuria ja palkkamalattia. Veroastetta ei saanut nostaa, valtion menoja ei pitänyt kasvattaa ja palkankorotuksia siirrettiin. Samalla valtiovarainministeriön ajattelu uudistui, painopiste siirtyi oikeustieteellisen koulutuksen saaneilta virkamiehiltä talouspolitiikan asiantuntijoille. (Saari 2010, 484–475, 482–483.)

Käytännössä hallituksen linja ei edustanut kovin suurta muutosta ja myös sen politiikka seuraili varsin hyvin edeltäjien linjaa. Veroaste laski prosenttien (40,8 prosentista 39 prosenttiin) ja yksityisen sektorin tukipalkkiot nousivat (14,3 prosentista 15,0 prosenttiin). Poliittisen vallankäytön kannalta toimenpideohjelmalla oli kuitenkin myös tärkeä merkitys. Hallituksen ohjelma toimi pohjana syksyllä 1977 pidetyssä Korpilammen konferenssissa, josta tuli suomalaisen konsensuspolitiikan symboli. Pääministeri Kalevi Sorsa kutsui suomalaisen talouden ja politiikan päättäjät syyskuun alussa 1977 kahdeksi päiväksi seminaariin Hotelli Korpilammelle. Seminaarin tarkoituksena oli saada hyväksyntä hallituksen rakentamalle elvytyspaketille. Ohjelmassa oli alustuksia ja keskusteluja. Työnantajain sairastuvuus-, lapsilisä- ja työeläkemaksuja alennettiin määräaikaaisesti, ja samalla hallitus tuki investointeja ja nopeutti rakennustoimintaa (Saari 2010, 476–478).

Korpilammella ei varsinaisesti päätetty mistään. Korpilammen kokous oli kuitenkin symbolinen tapahtuma, jolla Sorsan hallitus ajoi läpi ajatuksen konsensuksen tarpeellisuudesta. ”Korpilammen hengessä” kiteytyi usko kolmikantaiseen konsensukseen, ja sen varassa konsensusta rakennettiin tulevaisakin hallituksissa. Sitä myös usein kaivataan nykyisin. Kuten myöhemmin 1990-luvulla pääministerinä toiminut Paavo Lipponen kuvasi Korpilammen henkeä: ”Tärkeintä oli uuden ilmapiirin luominen, epäviralliset keskustelut, uudet kontaktit, sitoutuminen kolmikantaiseen yhteistyöhön” (Lipponen 2009, 477, cit. in Saari 2010, 476).

Korpilammen jälkeen kolmikantaisesta tulopolitiikasta tuli politiikan ydinaluetta. Punamulta, sosiaalidemokraattien ja keskustan hallitusyhteistyö, jatkui lyhyitä keskeytyksiä lukuun ottamatta aina vuoteen 1987 saakka. Tulopoliittiset ratkaisut ja niihin kytkeytyvät talouspoliittiset päätökset vakiintuivat kansantalouden kakun jakamisena talouspolitiikan keskiöön. (Alasuutari 1996, 11, 265–266, Pekkarinen ja Vartiainen 1995, 303–311; Pohjola 1996, 43–49.)

Talouspoliittisen konsensuksen piiriin kuului myös eläkejärjestelmä. 1960-luvun alussa perustettiin kansaneläkkeen rinnalle ansiosidonnainen työeläkejärjestelmä rahastoineen, ja myöhemmin myös yrittäjät saivat oman eläkejärjestelmänsä. Eläkejärjestelmän sääntelemisestä tuli tärkeä osa kolmikannan toimintaa, jossa olivat mukana työeläkemaksuja hallinnoivat yksityiset eläkeyhtiöt sekä toisaalta eläkemaksujen maksajia edustavat työmarkkinajärjestöt. Eläkeratkaisut tehtiin näiden kahden välillä oikeastaan kaksikantaisesti, mutta yleensä valtion seuratussa ja siunatussa tehdyt päätökset.

Poliittisessa vallankäytössä konsensuksen takuumiehenä oli myös presidentti Kekkonen, jolla oli vahva perustuslaillinen asema poliittisessa järjestelmässä sen vakauttajana ja pysyvyyden takaajana. Lisäksi kylmä sota toi Suomelle erityissuhteet Neuvostoliittoon, joita Kekkonen hoiti tavalla, joka ylitti valtiosäännön kirjaimellisen tulkinnan. Kekkonen myös käytti valtaansa sisäpolitiikassa laajasti ja puuttui moniin asioihin, jotka eivät välttämättä olisi kuuluneet hänen toimivaltansa alaisiin asioihin. 1970-luvulla eduskuntavaaleilla ei ollut suurta vaikutusta hallitukseen, jonka muodostamisesta presidentti tosiasiallisesti päätti. Kekkonen vallalle lyötiin sinetti vuonna 1973, kun hän ei suostunut ehdolle vuoden 1974 presidentinvaaleihin, ja eduskunta säätöi 5/6-enemmistöllä poikkeuslain, jolla Kekkonen valittiin jatkamaan virassaan. Vuoden 1977 keväällä kuusi suurinta puoluetta ilmoittautui Kekkonen taakse vuoden 1978 presidentin vaaleihin.

Konsensus merkitsi ennen muuta demarien ja elinkeinoelämän välistä kompromissia, jossa sosiaalidemokraatit ottivat 1970-luvun talouskriisin pakottamina uudella tavalla huomioon yritysten kilpailukyyn.

Toisaalta konsensuksen pohjana oli Ruotsia muistuttavan hyvinvointimallin rakentaminen, jonka teollistuminen, kaupungistuminen ja taloudellinen kasvu tekivät mahdollisiksi. Verrattain köyhä Suomi vaurastui sodan jälkeisinä vuosikymmeninä, elintaso parani, ja kansalaisille oli mahdollista rakentaa hyvinvointivaltion järjestelmiä, jotka edelleen talouden näkökulmasta paransivat työvoiman laatua ja osaamista.

Max Jakobsonin mukaan konsensuksen pohjana oli sopimus siitä, että "bruttoveron nousu pysäytetään ja kaikki muu seurasi tästä". Jakobson puhui myös "Suomen vaarallisesta naapurista" tarkoittaen Ruotsia ja sen pelättyä hyvinvointipolitiikkaa, "Ruotsin tautia" (1992, 171–173, 130). Julkisten menojen rajoittamisesta tulikin keskeinen piirre suomalaisessa hyvinvointimallissa (Kosonen 1987, 218–226).

2.3 Vakaa markka ja avautuvat markkinat

Kun 1960- ja 1970-luvut olivat vasemmistovirtausten ja valtiovetoisen sosiaalidemokraattisen politiikan kulta-aikaa, niin 1980-luvulla politiikassa nousivat Yhdysvalloissa presidentti Ronald Reaganin, Isossa-Britanniassa pääministeri Margaret Thatcherin ja Saksassa kansleri Helmut Kohlin vetämät oikeistohallitukset. Myös taloustieteissä alkoi tapahtua. Oikeistolaisuuden kantavana voimana oli taloustieteissä ns. Chicagon koulukunnan ja sen johtavan hahmon Milton Friedmanin edustama monetarismi, joka korosti tiukan rahapolitiikan merkitystä ja halusi eroon länsimaita vaivanneesta inflaation ja sitä seuranneiden devalvaatioiden sykleistä. Ajatuksena oli tuoda rahapolitiikan avulla kuria finanssipolitiikkaan ja julkisen sektorin kasvuun ja samalla estää hintojen nousua.

Suomessa monetarismi alkoi näkyä 1980-luvulla. Erityisesti Suomen Pankki kannatti kiinteää valuuttakurssia, Ecu-kytkentää ja pääministeri Sorsan palkkoja alentavaa paket-

tia, ja vastaavasti vastusti devalvaatioita, löysää rahapolitiikka ja elvyttävää finanssi-
politiikka. Taustalla oli erityisesti Suomen pankin nuorempi virkamieskunta, joka oli jo
1970-luvulla innostunut vakaan valuutan ajatuksesta. Devalvaatioita pidettiin tempoile-
vina, talouden syklisyyttä voimistavina ja jopa raukkamaisina. Ajatukseen vihkiytyivät
samoin ajattelevat talouspolitiikan asiantuntijat. Tarina kertoo, että kaupungilla liikkui
markan seteli, johon vahvan markan kannattajat kirjasivat nimiään. Tämä ryhmä levitti
rahapolitiikan vakauteen nojaavaa poliittista ajattelua sekä keskuspankkiin että finanssi-
ja tulopolitiikkaan toimimalla virkamiehinä, valmistelijoina, neuvonantajina ja puheen-
kirjoittajina politiikan eri lohkoilla. (Kantola 2002, 280–282.)

Vakaan markan ohjelma perustui yhtäältä oikeistolaiselle ajatukselle markkinoi-
den voiman lisäämisestä, mutta toisaalta kansallisten pääomien tehokkaalle kilpailut-
tamiselle. Ajatus viehätti myös vasemmistolaisesti ajattelevia ekonomisteja, jotka
näkivät itsensä valkokaulesellisen keskiluokan ja kansainvälisille markkinoille pyrki-
vän yritystoiminnan edunvalvojina kansallisesti suojeltuja vanhoja pääomia sekä
maa- ja metsätaloutta vastaan. Finanssipolitiikassa vakaan markan politiikka näkyi
vuonna 1987 muodostetussa Harri Holkerin sinipunahallituksessa, joka riitautui kan-
sallisten pääomien kanssa, pudotti maa- ja metsätaloussektoria edustaneen keskus-
tan oppositioon ja pyrki ohjelmallaan ”hallittuun rakennemuutokseen”. (Kantola,
2002, 280–282.)

Ajatus rakennemuutoksesta liittyi maailmalla alkaneeseen keskusteluun informaati-
teknologioiden mullistuksista ja innovaatioista. Ideat saavuttivat Suomen, jossa myös
ryhdyttiin kaipaamaan muutosta. Sinipunaa voi pitää symbolisesti kaupungistuneen ja
toimihenkilöllistyneen Suomen hallituksena, jossa agraarisempi ja raskaan teollisuuden
punamulta haastettiin politiikassa. Vakaan markan politiikka yhdisti kokoomuksen ja
sosiaalidemokraatit hallituksessa samalla, kun devalvaatiopolitiikasta puhunut keskusta
jätettiin oppositioon.

Linjauksen taustalla oli rahapolitiikassa omaksuttu ajatus, jonka mukaan Suomen
devalvaatioille perustunut linja oli turmiollinen ja tuli korvata vakaalla valuutalla.
Tämän rahapolitiittisen opin mukaan valuutan ulkoisen arvon laskeminen, eli devalvaa-
tio, on maan talous- ja tuotantorakennetta vääristävä tekijä, joka antaa ansiotonta kil-
pailuetua kotimaiselle vientiteollisuudelle ja kiihdyttää rahan arvoa syövää inflaatiota.
Vakaan markan ohjelma voidaan myös tulkita tahdonilmaukseksi, jolla pyrittiin siirty-
mään vapaiden pääomien maailmaan luopumalla devalvaatioille.

Hallituspohja oli myös iso askel parlamentarismiin. Ulkopoliittisista syistä pitkään
oppositiossa ollut kokoomus pääsi valtaan ja Suomessa alkoi kausi, jolloin vaalien tulok-
set saattoivat vaikuttaa entistä selvemmin hallituksen kokoonpanoon.

Konsensusta ei kuitenkaan hylätty. Hallitus itse painotti konsensusta, joka perustui
jo talvisodan aikaiselle aseveli-akselille, joka oli toiminut Kekkonen vastaisissa kampan-
joissa presidentin vaaleissa 1960-luvulla ja jota myös työnantajien ja työntekijöiden
välinen yhteistyö ja Korpilammen henki edustivat (Tarkka 2002, 11–15, 116–118.) Suo-
men talous oli alkanut kasvaa Korpilammen elvytyksen ja maailmantalouden imussa
1980-luvulla, ja samalla myös kokonaisveroaste ja sosiaalimenot alkoivat kasvaa uudel-
leen (Saari 2010, 485). 1980-luvun lopulla suomalainen hyvinvointivaltio, joka oli pitkään
ollut jonkinlainen köyhän miehen Ruotsi, alkoi saavuttaa pohjoismaisten hyvinvointi-
valtioiden palvelutason.

2.4 Suuri lama

Suomen talouden nousukiito kaatui 1990-luvun alussa syvään lamaan, joka oli koulu-esimerkki maailmalla yleistyneistä pääomien vapauttamisen synnyttäneistä pankkikriiseistä (Honkapohja ja Koskela 1999). Neuvostoliiton hajoaminen vei noin viidenneksen Suomen ulkomaankaupasta.

Laman taustalla oli rahapolitiikan suuri muutos. Suomen Pankki vapautti markkinoita avaamalla asteittain suomalaisten ulkomaista lainanottoa 1980-luvulla. Rahapolitiikan muutoksesta ei juuri käyty poliittista eikä julkista keskustelua, ja vapaasti liikkuvat pääomat pumppasivat Suomeen kiinteistö- ja pankkikuplan. Kun lainaa sai entistä vapaammin ulkomailta, Suomen Pankki menetti mahdollisuutensa säännellä pankkien lainanantoa. Pankit innostuivat taistelemaan markkinaosuuksista ja myönsivät asiakkailleen runsaasti lainoja, jotka alkoivat ohjautua myös kannattamattomiin hankkeisiin. Kupla puhkesi vuonna 1990, ja maan talous syöksyi nopeasta noususta laskukierteeseen, joka alkoi näkyä konkurssina, työttömyytenä ja pankkien heikentyvänä tilanteena. Bruttokansantuote sukelsi vuonna 1989 yli viiden prosentin vuosikasvusta noin 10 prosentin laskuun vuosina 1991–1993. Reaalikorko oli Euroopan korkein vuodesta 1989 vuoteen 1992.

Laman taustalla oli rahapolitiikan suuri muutos. Vapaasti liikkuvat pääomat pumppasivat Suomeen kiinteistö- ja pankkikuplan.

Vuoden 1991 kevään vaaleissa keskusta otti voiton ja muodosti Esko Ahon johdolla porvarihallituksen, joka joutui tekemään rajuja leikkauksia. Valtion menoja päätettiin esimerkiksi karsia 45 miljardilla markalla kahdessa vuodessa 1994–1996, kun silloinen vuosittainen bruttokansantuote oli noin 550 miljardia markkaa vuodessa. Muutokset olivat rajumpia kuin Itä-Euroopan siirtymätalouksien rajuiksi mainitut tervehdyttämishjelmat, ja monta kertaa rajumpia kuin länsimaiden vakavina pidetyt talouskriisit.

Valtio ryhtyi myös maksamaan pankkitukea, jota ohjattiin kaikille merkittävälle kotimaisille pankeille. Pankkituesta koitui noin 50 miljardin markan lasku veronmaksajille, mikä merkitsi lähes 10 prosenttia yhden vuoden kansantuotteesta. Se myös rokotti ankarasti valtion finanssipolitiikkaa ja lisäsi jyrkästi valtion ulkomaista lainanottoa. Valtion velan määrä kolminkertaistui vuodesta 1990 vuoteen 1992 ja edelleen kaksinkertaistui vuoteen 1996 mennessä. (Kantola 2002, 17, 102–104.)

Erityisesti työttömyys kasvoi nopeasti. Suomen työttömyysaste oli Euroopan alhaimpia vielä vuonna 1992, mutta vuonna 1993 se oli jo Espanjan jälkeen Länsi-Euroopan toiseksi korkein. Syöksy lähes täystyöllisyydestä huipputyöttömyyden maaksi oli ainutlaatuinen toisen maailmansodan jälkeisissä OECD-maissa. (Pekkarinen ja Vartiainen 1995, 425.)

Taluspoliittisessa keskustelussa kilpailivat keynesiläinen aktiivinen elvytys ja talouden kasvulukujen nopeaan nostamiseen tähtäävä passiivinen talouspolitiikka. Joidenkin mukaan talouden vei kriisiin 1980-luvulla kasvava valtion budjetti ja ponneton säästöpolitiikka ennen vuoden 1991 vaaleja. Toisten mielestä vuoden 1990 syksyllä

vaalivuodelle 1991 tehty budjetti saattoi päinvastoin auttaa muuten kutistuvaa kansantaloutta ja jarruttaa nopeaa tuotannon pudotusta, joka tapahtui 1991. (Kantola 2002, 106–107.)

Ahon hallitus ajautui ongelmiin myös tulopolitiikassa, koska se ei halunnut devalvoida eikä päässyt keskitettyihin sopimuksiin. Markkinoiden avaaminen oli kyseenalaistanut tulopolitiikan, koska suuryritykset kasvoivat ja kansainvälistyivät. Tulopolitiikassa keskusteltiin paljon työelämän ja työmarkkinoiden ”joustoista” ja ”jäykkyydestä”. Lamas-yritysten vaikeuksista syytettiin ”jäykkää” tulopolitiikkaa ja sitä, ettei palkoista ja työehtoista voitu sopia ”joustavasti” kriisin iskiessä. Erityisesti keskitetty tulopolitiittinen sopimusjärjestelmä nähtiin jäykkänä, ja sen ohelle nostettiin vaihtoehtona ”joustavampi” työpaikoilla tehtävä paikallinen sopiminen. Työnantajat vaativat joustavampia järjestelmiä ja työntekijät pyrkivät vastustamaan niitä.

Aho itse puhui ”yhteiskuntasopimuksesta” ja valtiovarainministeri Iiro Viinanen kannatti valuutan devalvoinnin sijasta ”sisäistä devalvaatiota”, eli palkkojen laskemista 5–10 prosentilla. Myös työnantajapuolella vaadittiin palkkakustannusten karsimista. STK:ssa laadittiin jäsenliittojen kanssa neuvottelutavoitteet, jotka SAK:n toinen puheenjohtaja Aarno Aitamurto nimesi ”saatanallisiksi säikeiksi” samaan aikaan esillä olleen Salman Rushdien kirjan mukaan. SAK:n laskelmien mukaan esitysten hyväksyminen olisi alentanut palkkoja 13 prosentilla. Suomen Pankin johtajistoon kuulunut Kalevi Sorsa teki Ahon pyynnöstä valtakunnansovittelija Jorma Reinin avulla ehdotuksen, jonka mukaan palkkoja olisi alennettu kolme prosenttia ja työntekijöiden kannettavaksi olisi tullut neljä prosenttia TEL-maksusta. (Hulkko ja Pöysä 1998, 338.) Sopimusta ei kuitenkaan saatu syntymään.

Ratkaisu löytyi valuutan devalvaatiosta. Syksyllä 1991 maa ajautui valuuttapaon jälkeen devalvaatioon ja reaali-palkat laskivat, kun vuosien 1992–1993 palkkaratkaisut syntyivät nollalinjalta voimassa olevia sopimuksia jatkaen. (Bergholm 2011, 54–56; Kahri 2001, 308–318.) Niiden jälkeen päädyttiin hajautettuihin liittokohtaisiin sopimuksiin, jotka merkitsivät samalla palkkahaitarin kasvua. Vuoden 1993 liittoneuvotteluissa vientisektori sai suuret palkankorotukset verrattuna muihin sektoreihin. Samaten vuoden 1995 liittokohtaisissa neuvotteluissa vientisektorin ja muiden palkansaajien väliset erot kasvoivat. (Kosonen 1998, 301–305.)

2.5 Sateenkaarten menokuri ja innovaatiot

Ahon porvarihallituksen jälkeen valtaan äänestettiin vuonna 1995 jälleen sosiaalidemokraatit, jotka olivat myös uudistaneet linjaansa. 1990-luvun uusi poliittinen virtaus oli poliittiseen keskustaan kurkottava vasemmistolaisuus. Vasemmistopuolueet vastasivat 1980-luvun oikeiston valtaan etsiytymällä poliittisen kentän keskivaiheille, joissa kampailltiin 1980-luvun vaurastuttamien keskiluokkaistuvien äänestäjien suosiosta. Isossa-Britanniassa työväenpuolueen pääministeri Tony Blair etsi tunnuksella *Third Way* kolmatta tietä oikeiston ja vasemmiston välissä, Saksassa sosiaalidemokraattisen Gerhard Schröderin hallituksen tunnuksena oli *Neue Mitte*, uusi keskusta, ja Yhdysvalloissa presidentti Bill Clinton ajoi ”uusien demokraatteja” lähemmäksi konservatiiveja.

Valtio jäi pois muodista. Puhe hyvinvointivaltiosta alkoi väistyä, ja myös Suomessa erityisesti sosiaalidemokraatit alkoivat puhua *hyvinvointiyhteiskunnasta*. Lipposen

leveät sateenkaarihallitukset, joista ensimmäinen toimi 1995–1999 ja toinen vuodesta 1999 vuoteen 2003, etenivät myötätuulessa. Lamassa tehty devalvaatio paransi teollisuuden kilpailukykyä, ja suomalaisen teollisuuden tuottavuus nousi kohisten – Suomi nousi teollisuuden tuottavuudessa maailman kärkimaiden joukkoon – ja vienti alkoi vetää.

Taluspoliittisesti Lipposen hallitukset sitoutuivat voimakkaasti Euroopan integraatioon. Suomi liittyi Euroopan Unionin (EU) ja Euroopan talous- ja rahaliiton (EMU) jäseneksi vuonna 1995. Tästä seurasi, että vuonna 1999 Suomi luopui omasta markastaan ja siirtyi euroon, mikä poisti talouspolitiikan työkalupakista devalvaation mahdollisuuden.

Eurooppalaiseen politiikkaan rakentavat sateenkaaret rakentuivat laajalle kirjolle, johon kuuluivat puolueet oikealta vasemmalla vain keskustaa lukuun ottamatta. Markkinoiden vapautta ja pääomien liikkuvuutta ajaneiden hallitusten aika oli myös vahvan korporatismien aikaa, jolloin Suomessa palattiin keskitettyyn tulopoliittikkaan ja keskitet-

tyjen ratkaisujen aikaan. Keskitettyjä ratkaisua syntyi vuona 1996–1997, 1998–1999, 2001–2002, 2003–2004 ja 2004–2007. (Bergholm 2011, 58.)

Lipposen hallitukset sitoutuivat voimakkaasti kolmikantaan ja konsensuksen rakentamiseen, mutta se tehtiin uudella tavalla korostaen julkisen sektorin tiukkaa menokuria ja toisaalta yritysten kilpailukykyä (Kantola ja Kananen 2013). Kun ensimmäinen hallitus aloitti 1995, se teki ohjelman, jossa tärkeimmäksi ohjaavaksi periaatteeksi tuli julkisen sektorin menokuri, joka piti hyvin. Vuodesta 1995 vuoteen 2002 sosiaalimenojen

Valtio jäi pois muodista ja puhe hyvinvointivaltiota väistyi. Alkoi puhe hyvinvointiyhteiskunnasta.

määrä, samaten kuin sosiaalimenot henkilöä kohden, kasvoivat Suomessa E15-maiden hitainta vauhtia (VNK 2005b, 23). Myös julkisen sektorin työllisyys pysyi aisoissa verrattuna muihin Pohjoismaihin, joilla on samankaltaisia julkisen sektorin työllisyyteen nojavia hyvinvointimalleja. Kun muissa Pohjoismaissa julkinen sektori työllisti noin 30 prosenttia työvoimasta, Suomessa se työllisti alle 25 prosenttia (VNK 2005a, 99–101).

Myös hyvinvointivaltion kritiikki näkyi hallituksen linjassa. Hyvinvointivaltion kannustusvaikutuksia kritisoivat ekonomistit näkivät hyvinvointivaltion ongelmallisena, koska se ei kannustanut ihmisiä työhön. Sosiaaliturvaan pelättiin muodostuvan tulo-loukkuja, joihin joutuneiden ei kannattanut lähteä töihin. Perinteisempää hyvinvointiajattelua edustavasta sosiaalipoliittisesta näkökulmasta asiaa katsovat keskustelijat puolestaan näkivät, että säästöt lisäävät köyhyyttä, eriarvoisuutta ja syrjäytymistä. (Kiander ja Vartia 1998, 318–320.) Uudet ideat näkyivät Lipposen hallituksen toimissa. Vuoden 1997 budjetissa menoleikkaukset suunnattiin tulonsiirtoihin. Myös suhde työttömyyteen muuttui. Työttömyys nähtiin entistä enemmän työttömän työhalusta kiinni olevana ongelmana. Tulojen ja työn verotusta pyrittiin keventämään kansalaisten houkuttelemiseksi ja kannustamiseksi töihin, kun työttömyys pysyi edelleen varsin korkeana. (Kosunen 1997, 38–41.)

Perinteisen hyvinvointiajattelun sijasta Lipposen hallitukset tukivat erityisesti vientiyritysten kilpailukykyä lisäämällä merkittävästi panoksia tutkimus- ja kehitystoimintaan. Tämän linjan takana olivat ennen muuta 1900-luvun alkupuoliskolla vaikuttaneen talous-

tieteilijä Joseph Schumpeterin ajattelun pohjalta kehitetyt innovaatioteoriat. Schumpeterin ajatukset kaivettiin esiin 1970-luvulta lähtien, kun erityisesti tietotekninen vallankumous vavisutti teollista tuotantoa ja sen logiikkaa. Schumpeter ajatteli, että kilpailu oli tervettä ja siinä ratkaisi kyky tehdä uusia innovaatioita. Elinkelvottomien alojen piti antaa kuolla uutta luovan tuhon kautta. Nämä ajatukset synnyttivät kansainvälisesti politiikkaa, jossa globaalitalouden kilpailuun joutuneet valtiot ryhtyivät tukemaan voimakkaasti innovaatioita sekä tutkimus- ja kehitystoimintaa. Schumpeterin ajatukset näkyivät Suomessa jo lama-aikana. Päättäjät olivatkin varsin yksituumaisesti sitä mieltä, että laman aikana syntynyt työttömyys oli hyvä kansantalouden kannalta ja tervehdytti Suomea. (Kantola 2014a, 46–48.) Schumpeteriläisten ideoiden innoittamina hallitukset satsasivat merkittävästi yritysten tutkimus- ja kehitystoimintaan, mikä kasvatti yritysten tukia.

2.6 Hajanaisia ratkaisuja

Kun suuresta lamasta oli selvitty ja talouskasvu kiihtyi, hallitustyöskentelyn ja myös konsensuksen luonne alkoi elää. Lipponen hävisi vaalit vuonna 2003, ja keskusta nousi hallitusten johtoon. Anneli Jäätteenmäen (2003) ja Matti Vanhasen hallitukset (2003–2007; 2007–2010) ja Mari Kiviniemen hallitus (2010–2011) olivat periaatteessa paluu punamultaan, mutta käytännössä keskusta kurottui voimakkaasti kohti kaupungeja. Keskusta haki uusia johtohahmoja, jotka olisivat vedonneet kaupungeissa asuviin toimihenkilöihin ja myös erityisesti naisiin. Samalla myös talouspolitiikan liikkumavara kasvoi, kun kansantalous kasvoi reippaasti. Hyvinvointijärjestelmien painopiste sijoittui kuntiin, joille vastuu peruspalveluista oli ohjattu 1990-luvun alussa kuntauudistuksessa.

Samalla myös konsensuksen rakentamisessa haettiin uusia askelmerkkejä. Työnantajien rivit rakoilivat jo 1980-luvulla ja 1990-luvun lamassa, jolloin osa kannatti devalvaatiota ja toiset taas eivät. Samalla vientiteollisuudella ja kotimarkkinoiden yrityksillä oli erilaisia näkemyksiä palkkapolitiikasta. Vientirytyksissä palkat liukuivat ylöspäin enemmän kuin kotimarkkinoilla, ja vientiteollisuus halusi eroon solidaarisesta palkkapolitiikasta, joissa kaikkien palkkoja pyrittiin nostamaan samassa tahdissa.

Vielä vuosille 2004–2007 saatiin neuvoteltua keskitetty tupo-sopimus, jossa valtion puolelta olivat pääneuvottelijoina alivaltiosihteeri Martti Hetemäki, valtiovarainministeri Antti Kalliomäki ja taustalla pääministeri Vanhanen. Kolmikannan osana hallitus antoi työnantajille merkittävän myönnytyksen poistamalla varallisuusveron, jonka jälkeen työnantajapuoli hyväksyi keskitetyn sopimuksen vuosille 2005–2007.

Samaan aikaan työnantajapuoli yhdistyi Elinkeinoelämän keskusliitoksi vuonna 2005, ja uudessa liitossa yrityskehittäjästä ajaneella Teknologiateollisuus ry:llä oli vahva asema. Teknologiateollisuus ry:n johtaja Antti Herlin siirtyi EK:n puheenjohtajaksi vuodenvaihteessa 2006–2007 ja otti linjan, jonka mukaan keskitetyistä sopimuksesta oli päästävä eroon. EK vetäytyi tuloneuvotteluista keväällä 2007. Sen linjana oli, että yritysten oli saatava itse luoda omat palkkausjärjestelmänsä, ja solidaarinen palkkapolitiikka oli niiden esteenä. Vanhasen toisen hallituksen (2007–2010) aikana vuosina 2008–2011 sopimukset neuvoteltiin liittotasolla. (Bergholm 2011, 60–63).

Jälkeenpäin katsoen vuodet 2007–2008 olivat reippaiden palkankorotusten vuosia ja kun samaan aikaan osui globaalitalouden finanssikriisi, väärään hetkeen osuneet palkankorotukset söivät suomalaisen teollisuuden vientikilpailukykyä. Keskitetyistä sopi-

misesta luopuminen johti palkkakilpailuun, jossa myöhemmin sovitut sopimukset olivat selvästi kustannuksiltaan kalliimpia (Koski 2013, 136).

Vuonna 2008 puhjennut talouskriisi muutti talouspolitiikan toimintaympäristöä rajusti. Vaikutukset tuntuivat Suomessa viiveellä, mutta ne sitkistyivät. Vuonna 2011 valtaan astui Jyrki Kataisen vetämän laajoja sateenkaarihallituksia muistuttava sinipunainen six pack -hallitus, johon kuuluivat suurimmat puolueet vaaleissa suuren voiton ottaneita perussuomalaisia lukuun ottamatta. Kataisen hallitus liputti kokonaisratkaisujen puolesta ja ilmoitti olevansa valmis tukemaan työmarkkinaratkaisuja ostovoimaa, kilpailukykyä ja työllisyyttä tukevin toimin. Solmittu raamisopimus oli paluu keskitettyyn sopimiseen, mutta aikaisempaa kevyemmässä muodossa, jolloin liitoille jäi liikkumavaraa palkankorotusten jakamiseen paikallisesti.

Syksyllä 2011 palattiin takaisin kohti keskitetympää sopimista. Keskusjärjestöt neuvottelivat uudentyypin raamisopimuksen, jossa määrittiin palkkojen ja muiden työehtojen kustannusvaikutus 25 kuukauden jaksolla. Ansiokehitystä ei kuitenkaan sidottu indeksiin, niin kuin tavallisesti keskitetyissä ratkaisuissa. Sen sijaan kaikille tuli euromääräinen kertakorvaus, eivätkä nais- ja matalapalkka-alat saaneet solidaarisuuslisää. Ideana oli luoda raami, jonka sisällä kustannusten nousu pysyisi, ja sen jälkeen neuvottelut jätettiin liittojen ja yritysten sovittavaksi. Valtiovalta oli mukana sopimuksessa pidentämällä ja joustavoittamalla isyysvapaata sekä nostamalla sovitellun päivärahan työaika-rajaa 75 prosentista 80 prosenttiin niin, että soviteltua päivärahaa sai, jos oli työssä, jonka työaika oli 80 prosenttia kokoaikaisesta työajasta.

Raamisopimus toimi ainakin siltä osin, että Suomen hintakilpailukyky suhteessa Pohjois-Euroopan maihin ei enää heikentynyt vuonna 2012. Pitkittynyt talouskriisi sai myös valtion kiristämään ansiotuloverotusta ja nostamaan arvonlisäveroä vuonna 2013, joten palkansaajien ostovoima ei juuri kasvanut. (Koski 2013, 136–140.)

Vuonna 2013 solmittiin keskitetty työllisyys- ja kasvusopimus, jossa määriteltiin kahden vuoden palkankorotukset, ja jota valtio tuki muun muassa tuloveroasteikkojen inflaatiotarkistuksilla. Kolmannen vuoden korotuksista oli määrä sopia keskusjärjestöjen kesken kesään 2015 mennessä. (Koski 2013, 136–140.) Kolmikantainen tulopolitiikka oli tehnyt paluuta kevennetyssä muodossa sen jälkeen, kun se vuonna 2007 oli julistettu päättyneeksi.

Vuonna 2008 puhjennun talouskriisin jälkeen virisi voimakasta keskustelua siitä, että politiikka ei ole kyennyt vastaamaan suomalaiseen talouskriisiin. Six pack -hallituksen (2011–2015) tuskainen taival nostatti keskustelua siitä, että politiikka on rikki. Vaaleissa kannatustaan selvästi nostaneen perussuomalaiset eivät vastanneet äänestäjien huutoon ja jäivät hallituksesta, koska heidän kantansa ei mahtunut konsensukseen: perussuomalaisten tiukka kanta eurokriisin hoitoon ei niveltynyt muiden puolueiden kantoihin. Six packiin niputettiin puolueita 1990-luvun malliin poliittisen kentän oikealta ja vasemmalta laidalta, eikä hallituksen toimintakyky ollut paras mahdollinen. Samaan aikaan elinkeinoelämä alkoi piiputtaa rakennemuutoksen kourissa. Talouskasvua pienensivät erityisesti Nokian ja metsäteollisuuden vaikeudet yhdessä talouskriisin kanssa. Lisäksi liittokierrosten palkankorotukset olivat varsin suuria niin, että teollisuuden kustannustaso nousi ja kilpailukyky heikkeni. Kesällä 2014 Katainen luovutti pääministerin tehtävät Stubbille ja samana syksynä hallituksesta lähtivät vihreät ja vasemmistoliitto. Konsensuksesta käytiin yhä enemmän kriittistä keskustelua. Talvella

2014 jopa pääministeri Alexander Stubb ilmoitti toivovansa, että Suomessa päästäisiin konsensuksesta vähitellen eroon.

On myös ajateltu, että kansallinen sopiminen ei enää kiinnosta yrityksiä, koska niiden oma toiminta on usein globaalia tai vähintäänkin kansainvälistä. Etlan johtaja Vesa Vihriälä (2013) kuvaa, että vaikka kokonaisratkaisut ovat tuottaneet palkkamalattia, niin kun korotukset jakautuvat tasaisesti, palkkoihin kerääntyy korotuspaineita menestyvillä aloilla ja yrityksissä. Työnantajasektori on entistä hajanaisempi, kun yritykset toimivat globaalisti ja ovat monikansallisia niin, että Suomi on vain yksi tuotannon sijaintipaikka muiden joukossa. Kustannusten noustessa tuotantoa on entistä helpompi siirtää muualle. Myös aikahorisontti on lyhentynyt kvartaalitaloudessa, ja siksi pitkät sopimukset eivät välttämättä tunnu houkuttelevilta.

Onko talouspolitiikka erityisen voimatonta, ja onko konsensus aikansa elänyt?

Myös työntekijöiden yhtenäisyys on vähentynyt. Erityisesti keskitason työtehtävät ovat vähentyneet, työelämässä korostuvat korkeaa koulutusta vaativat ammatit, ja toisaalta matalapalkkaiset työt. Kun aikaisemmin ay-liike oli korostetusti vasemmistopuolueiden liike, niin nyt myös monissa muissa puolueissa on ay-aktiiveja. Ammattiyhdistysliikkeen eri ryhmien on ollut usein vaikea löytää yhteistä kantaa esimerkiksi palkkapolitiikan solidaarisuuteen tai verotuksen progressiivisuuteen. Myös ammattiyhdistysliikkeissä mietitään kolmikannan roolia, ja käynnissä on ollut 2000-luvulla hankkeita, joilla pyritään yhtenäistämään ay-liikkeen rintamaa ja kokoamaan uutta kattavampaa keskusjärjestöä.

Valtiollakaan ei ole enää toimivaltaa samaan tapaan kuin aikaisemmin. Devalvaatioiden mahdollisuutta ei ole. Maatalouspolitiikka on siirtynyt suurelta osalta EU:n päätettäväksi, ja talouspolitiikkaa sitovat EU:lta tulevat rajoitteet.

3. Miksi talouspolitiikka on vaikeaa?

Erityisesti vuoden 2008 finanssikriisin jälkeen Suomessa yleistyi käsitys siitä, että politiikka ei kykene tekemään päätöksiä, joita siltä vaadittaisiin. Poliitikassa oli vaikea löytää yhteisymmärrystä, ja hallitusten oli vaikea ajaa läpi merkittäviä uudistuksia. Onko politiikka ja erityisesti talouspolitiikka jostakin syystä erityisen voimatonta, ja onko konsensus aikansa elänyt?

Sytä politiikan vaikeuksiin voi löytää katsomalla laajemmin politiikan muutoksia ja sen tekijöitä: puolueita, työnantajia ja työntekijöitä. Kaikkien toiminta on murroksessa tavoilla, jotka tekevät politiikasta aikaisempaa vaikeammin hallittavaa. Korpilammen henki leijui yhteiskunnassa, jota ei monin tavoin enää ole olemassa. Äänestäjät, puolueet ja työmarkkinat ovat muuttuneet niin, että politiikan tekeminen ja konsensuksen löytäminen ei välttämättä onnistu entiseen tapaan.

1970-luvulla sekä politiikan että talouden ja työmarkkinoiden eliitit olivat valtiokeskeisiä ja varsin pieni ja homogeeninen joukko. Korpilammen seminaariin osallistui 326 päättäjää, jotka kattoivat hyvin suomen taloudelliset ja poliittiset eliitit järjestökentän ja virkamieskunnan mukaan lukien. Paikalle oli kutsuttu puolueiden, etujärjestöjen ja yritysten johtajia sekä ylintä virkamiehistöä. He olivat myös sodan jälkeistä aseveli-akselia. Ikäjakaumaltaan suurin osa oli rintamalla taistelleita miehiä, noin puolet osanottajista oli syntynyt vuosina 1911–1925. 1970-luvun konsensus oli aikaa, jolloin kylmän sodan ilmapiirissä kovat miehet tekivät kovia päätöksiä ja poliittiset asetelmat olivat varsin selkeät. Heidän rinnallaan seminaarin osallistujissa näkyi myös jo nuorempi, sotien aikana syntynyt sukupolvi, joka oli selvästi kallellaan vasemmistoon. Naisia ei juuri näkynyt, heitä oli paikalla 14 ja heistä vain yksi, Pirkko Työläjärvi, pääsi käyttämään oman puheenvuoron. (Saari 2010, 477–478.)

1970-luvulla näinkin pienellä joukolla saattoi hallita Suomea paljon tehokkaammin kuin nykyisin. Talous oli valtion sääntelemää, valtiolla oli oma valuutta ja devalvaation mahdollisuus. Talouselämässä hallitsivat kansallisiin raaka-aineisiin nojautuvat metsä- ja metalliteollisuus sekä toisaalta idänkaupan suuryritykset. Valta oli keskittynyt säänneltyä pääomaa jakaviin pankkeihin ja yritysten johdossa oleville vuorineuvoksille. Markkinat eivät olleet niin määräävässä asemassa kuin nyt. Myös kulutustavaroiden tuonti oli säänneltyä, ja erityisesti idänkauppa loi valtioihin tukeutuvat sopimus pohjaiset markkinat, joilla kokouskestävyys ja viinapää näyttivät usein ratkaisevan enemmän kuin kuluttajan mielipide. Ammattiyhdistysliikkeessä järjestäytymisaste oli korkea, ja jäsenistö aktiivista ja valmis myös työtaisteluihin.

Kansallisessa sopimisessa olivat mukana poliittiset luokkapuolueet, vahva ay-liike ja kotimaahan kiinnittynyt teollisuus, joista jokainen oli kiinnittynyt vahvasti Suomeen ja edusti varsin yhtenäistä ja selvärajaista eturyhmää. Nämä kansallisen politiikan asetelmat alkoivat kuitenkin horjua 1980-luvulta lähtien. Nykyistä Suomea olisi paljon vaikeampi hallita. Kuvaan seuraavassa syitä siihen, miksi politiikan tekeminen on muuttunut, ja miksi se on entistä hankalampaa

3.1 Notkea yhteiskunta, liikkuvat äänestäjät

1970-luvulla poliittisilla päätöksentekijöillä oli takanaan vakaa puolue, selkeä ideologia sekä suhteellisen uskolliset kaaderit ja äänestäjät, jotka nojasivat yhteiskunnan hallitsemiin luokkiin. Mutta yhteiskunta on käynyt läpi suuria muutoksia viime vuosikymmeninä: vakiintuneet instituutiot, auktoriteetit ja identiteetit ovat heikentyneet.

1900-luvun alkupuolisko oli kansallisvaltioiden rakentamisen aikaa, joka huipentui 1970-luvulla, jolloin talous oli valtion kontrollissa ja politiikka yhteiskuntien johdossa. Instituutiot, olivatpa ne puolueita, virastoja tai yrityksiä, olivat vahvoja, ja ihmiset tekivät niissä usein koko elämän kestäviä työuria. Samaan aikaan yhteiskunnat kuitenkin alkoivat myös muuttua. Sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat aikuistuivat ja kyseenalaistivat kodin, uskonnon ja isänmaan. Elämäntavat vapautuivat ja yhteiskuntamoraali muuttui sallivammaksi. Auktoriteetit kyseenalaistettiin ja ihmiset halusivat elää yksilöllisemmin. Nyt päätöksentekijällä on hallittavaan aivan toisenlainen yhteiskunta, jossa äänestäjät, puolue ja yhteiskunnan muut instituutiot ovat jatkuvassa liikkeessä. Tai niin kuin sosiologi Zygmunt Bauman sanoo, yhteiskunnat ovat notkistuneet. Rakenteet, instituutiot ja

identiteetit eivät ole enää yhtä selkeitä ja vakaita kuin aikaisemmin, ja tämä tekee päätöksenteon entistä vaikeammaksi.

Poliittinen elämä on muuttunut rajusti 1950-luvulta tähän päivään poliittisten päätöksentekijöiden näkökulmasta. Sodan jälkeisessä maailmassa päättäjillä oli vielä julkisessa elämässä vakaa asema, jossa he käyttivät usein juhlallisia puheenvuoroja ja kantivat kansallista vastuuta. 1980-luvulta eteenpäin poliittinen elämä muuttui yhä enemmän ammattilaisten asiaksi: sekä politiikan että julkisuuden vauhti kiristyi, ja myös poliitikkojen yksityiselämää alettiin seurata. Vuoden 2000 jälkeen on eletty notkeaa aikaa, jolloin kansallinen julkisuus on ohentunut ja sen sijaan sosiaalinen media on noussut tärkeään osaan. Poliitikkojen elämä on muuttunut entistä paljaammaksi, heidän on oltava jatkuvasti esillä, ja julkisuus on ärhäkkää. (Kantola 2011.)

Mistä poliittisen ja julkisen elämän notkistuminen johtuu?

Mistä poliittisen ja julkisen elämän notkistuminen johtuu? 1970-luvulle saakka yhteiskunta oli jakautunut nykyistä selkeämmin erilaisiin yhteiskuntaluokkiin, joilla oli omat puolueensa. 1900-luvun alkupuoliskolla väestö jakautui suhteellisesti selkeästi maatalousväestöön, teollisuustyöntekijöihin ja porvareihin. Maanviljelijät olivat agrarisen yhteiskunnan suuri luokka. Teollisuuden duunareista tuli teollistuvan yhteiskunnan voimakas luokka. Porvaristoon kuuluivat tyypillisesti yrittäjät, virkamiehet

ja korkeammin koulutetut ammattilaiset. Luokkien identiteetti ja elämäntapa oli selkeä, se erosi muista luokista, ja omassa luokassa pysyttiin usein kehdosta hautaan. Esimerkiksi maaseudulla ja työväenluokassa oli omat sivistysliikkeensä, opistonsa ja urheiluseuransa.

Sotien jälkeen Suomessa hallitsivat näille yhteiskuntaluokille perustuvat luokkpuolueet. Ihmisten puoluekanta kytkeytyi usein luokka-asemaan, eikä puolueen vaihtaminen ei ollut niin tavallista kuin nykyisin. Samat luokkpuolueet olivat myös 1970-luvun kolmikantaisen konsensuksen takana. Maatalousväestöä edustaneella keskustapuolueella oli sodan jälkeen pitkään vahva asema Suomen sisäpolitiikassa yhdessä teollista työväkeä edustaneiden sosiaalidemokraattisen puolueen kanssa. Keskustapuolueen ja sosialidemokraattien vahva liitto oli 1970-luvulla konsensuksen tärkein taustavoima. Selkeät luokkaidentiteetit toivat politiikkaan kiihkeitä vastakkainasetteluja, mutta samalla ne paradoksaalisesti myös vakauttivat sitä, koska selkeät vastakkainasettelut mahdollistivat myös selkeät neuvotteluasemat, sopimisen ja kompromissit. Kokoomus edusti kolmatta luokkaa, porvareita, johon samastuivat etunenässä talouselämässä työskentelevät, kaupunkien yrittäjät ja korkeasti koulutettu väestö.

Nämä yhteiskuntaluokat kannattelivat myös konsensusta, jolla oli mahdollisuus tarjota porkkanoita jokaiselle ryhmälle. Työväestölle taattiin palkankorotuksia ja parempia työehtoja. Yritysten kilpailukykyä pidettiin yllä palkkamaltililla ja työrauhan takaamisella. Maaseutuväestö hyötyi maatalouspolitiikan hintaratkaisuisista ja siitä, että metsäteollisuuden kustannustaso pidettiin kilpailukykyisenä, jolloin myös puukauppa kävi. Yhteiskuntaluokka oli myös poliittisten päättäjien selkänोजना ja toi ennustettavuutta politiikkaan. Päättäjillä oli takanaan kohtuullisen selkeästi omat kaaderit, joiden intressit olivat tiedossa. Vastapuolen intressit tiedettiin niin ikään kohtuullisen selkeästi, ja siksi neuvotteluissa oli tiedossa, mistä neuvotella ja millä seurauksilla.

Nyt luokat ja puolueet ja niiden myötä päättäjien asema ovat kuitenkin muuttuneet monin tavoin. Öljykriisin jälkimainingeissa talouskriiseihin 1970-luvulla ajautuneet valtiot alkoivat etsiä uutta suuntaa. Markkinoita vapautettiin, pääomat ja yritykset pääsivät liikkumaan kansallisten rajojen yli, pörssit kansainvälistyivät, ja uusien tekniikoiden ansiosta maailmaan syntyivät reaaliaikaiset globaalit sijoitusmarkkinat.

Samaan aikaan uudet teknologiat, erityisesti tietoteknologiat, muuttivat teollisuustuotantoa. Raskaiden kansallisten teollisuudenalojen ja niiden liukuhihnojen tilalle nousi kansainvälistyvä yritystoiminta, johon kuuluivat asiakkaan tarpeisiin räätälöity joustava tuotanto ja verkostomaisen yritys rakenteet. Kun raskaan teollisuuden investoinnit vaativat pitkäaikaisia sijoituksia ja pitkän aikavälin organisointia, niin nykyisin tietoteollisuudessa globaalilla suuryrityksellä ei ole välttämättä tietoa siitä, mikä sen tärkein tuote on parin vuoden päästä. Uusi, joustava ja teollinen tuotantotapa kiihdytti elämää: yritysten rakenteet, tuotantotavat ja tuotteet olivat jatkuvassa muutoksessa. Uudet informaatioteknologiat muuttivat teollisen tuotannon liukuhihnasta joustavaksi kontti-tuotannoksi. Tuotantojärjestelmät alkoivat muuttua verkostomaisiksi ja korkeita hierarkioita purettiin. Työelämä on muuttunut, työsuhteet, urat ja ammatit eivät ole enää pysyviä ja vakaita, vaan työelämää hallitsee jatkuva muutos ja epävarmuus. Yritykset voivat liikutella tuotantoaan kansallisten rajojen ylitse ja verosuunnittelun avulla välttää verot siinä maassa, jossa tuotantoa syntyy.

Muutos on näkynyt myös ihmisten arjessa ja identiteeteissä. Sodan jälkeisinä vuosikymmeninä ihmisten elintaso nousi, kuluttamisesta alkoi tulla entistä tärkeämpää. Ihmiset yksilöllistyivät ja alkoivat löysätä suhdettaan erilaisiin instituutioihin. 2000-luvun alkua hallitsivat erilaiset hajoamiskertomukset ja -kokemukset. Luokat, perhe- ja tuotantorakenteet mullistuivat alinomaa. Koulutus saattoi vanheta yllättäen. Perhesuhteet muuttuivat, eikä elinikäinen avioliitto ollut enää yhteiskunnallinen normi. Kansankirkko alkoi menettää asemaansa. Harrastuksista ja kuluttamisesta tuli entistä tärkeämpiä tapoja ilmaista itseä ja omaa identiteettiä.

Tässä murroksessa myös politiikka ja puolueet ovat muuttuneet. Kun elintaso nousi, elinolot ja kulutusmahdollisuudet parantuivat, luokkajako ei enää erotellut ihmisiä yhtä jyrkästi, ja myös tuloerot pienenyivät. Teollisen työvoiman määrä alkoi pienentyä, ja yhä useampi siirtyi siisteihin sisätöihin toimistoihin ja konttoreihin. Kun yleinen elintaso nousi, yhteiskunnassa ei enää ollut tarvetta yhtä perustaviin poliittisiin uudistuksiin kuin vielä 1900-luvun alkupuoliskolla, jolloin suuri osa väestöstä eli köyhydessä.

Muutokset tuntuivat selvästi vanhoissa valtaa pitävissä puolueissa. 1980-luvulta lähtien puolueet keskiluokkaistuivat ja niiden ohjelmat hakeutuivat lähemmäksi toisiaan.

Muutos näkyi 1980-luvulla ensin oikealla. 1980-luvun oikeistolaisissa Thatcherin, Reaganin, Kohlin ja Holkerin hallitukset nousivat valtaan uudella keskiluokkaisella yrittäjyyttä ja yksilön vapauksia korostavalla linjalla. Sitten 1990-luvulla vasemmistopuolueet yrittivät vastata haasteeseen ja siirtyivät kohti poliittista keskustaa. Blairin *New Labour* ja Schröderin *Neue Mitte* olivat vastaiskuja oikeiston voittokululle ja yrittivät tavoittaa keskiluokkaistuneita äänestäjiä. (Kantola 2003.)

1980-luvulta lähtien useimmat puolueet luopuivat tiukoista luokkaperustaisista ideoistaan ja kehittivät itsestään yleispuolueen, joka pyrki miellyttämään keskivertoäänestäjää. Samalla puolueen kaadereiden ja jäsenistön merkitys heikentyi. Puolueet alkoivat keskittyä yhä enemmän vaaleihin, joissa kampanjointia vetävät ja myös rahoi-

tusta hankkivat yhä enemmän ehdokkaat itse. Monet puolueet ovat nykyisin lähinnä verkostoja, jotka järjestäytyvät vaalien alla muutaman kampanjan ydinlauseen alle.

Samalla puolueiden jäsenyys menetti merkitystään, eikä puolueelle enää olla uskollisia kehdestä hautaan. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa 1950- ja 1960-luvuilla 90 prosenttia äänestäjistä samastui voimakkaasti tiettyyn puolueeseen, 1980-luvulla enää alle puolet äänestäjistä oli vahvasti tietyn puolueen naisia tai miehiä. Suomessa puolueiden jäsenmäärät ovat puolittuneet 1980-luvulta lähtien. Kun 1980-luvun alussa puolueiden jäsenenä oli 600 000 suomalaista, niin vuonna 2008 luku oli enää 330 000 (Väliverronen 2011, 145).

Puolueiden identiteettien hämärtyminen näkyy vaaleissa konkreettisimmin liikkuvien äänestäjien määrän kasvuna. Puolueisiin ei enää sitouduta tiiviisti, ja vaaleissa ollaan valmiita vaihtamaan puoluetta entistä herkemmin (Paloheimo ja Sundberg 2005, 198). Vuonna 2011 suomalaisille tekemässämme kyselyssä yli puolet, eli 52 prosenttia, vastaajista ilmoitti vaihtaneensa puoluetta kerran tai kahdesti vuoden 2000 jälkeen vaaleissa: siis enemmistö äänestäjistä olisi jo liikkuvia. Yksi liikkuvuuden oire ovat myös

puolueiden nopeat kannatusheilaukset. Puolueiden kannatuslukemat saattavat muuttua nopeasti, kun vyöry suuntaan tai toiseen lähtee liikkeelle. Perussuomalaisten kannatus 2011 vaaleissa kasvoi enemmän kuin millään muulla puolueella sotien jälkeisessä Suomessa ja saavutti 19 prosentin kannatuksen. (Väliverronen 2011, 152.)

Puoluetta vaihdetaan herkemmin, koska eri luokkien rajat ja elämäntavat eivät enää erotu yhtä selkeästi kuin aikaisemmin. Maataloudesta elantonsa saavan väestön määrä on romahtanut

Politiikassa vaikuttavat nykyisin monet arvokysymykset, jotka eivät jäsenny oikeisto–vasemmisto–akselille.

ja heitä edustanut keskustapuolue on muuttunut yleispuolueeksi, joka pyrkii myös etenemään erityisesti kaupungeissa.

Vasemmistopuolueiden perinteistä kannatusta syö se, että teollisuudesta elantonsa saavan työväestön määrä on vähentynyt. Aikaisemmin kokonaiset paikkakunnat organisoituivat teollisen tuotannon mukaisesti ja elivät tehtaan varjossa. Nykyisin tuotanto on usein hajautettua ja verkostomaista, ja yrittäjät ovat tärkeä osa teollista tuotantoa alihankkijoina. Myös duunareiden elinolot ovat kohentuneet, ammattitaitoinen teollisuustyöläinen ei välttämättä enää identifioitu itsestään selvästi työväestöön tai vasemmistoon.

Porvarikaan ei ole enää entisellään. Porvarillisuus, joka vielä 1900-luvun alkupuoliskolla erottui kohtuullisen selvästi kaupunkien vauraana luokkana ja virkamiehistö, on liudentunut keskiluokkaiseksi tyylien kirjoksi. Perinteinen koti, uskonto ja isänmaa -linja on saanut rinnalleen uusia arvoja, ja oikeiston sisällä näkyy jännite perinteisten konservatiivien ja vapaamielisempien liberaalien välillä.

Politiikassa vaikuttavat nykyisin myös monet arvokysymykset – ympäristökysymykset, uskonto, parisuhteiden rekisteröinti, maahanmuutto tai eurokriisi – jotka eivät jäsenny oikeisto–vasemmisto-jaon mukaisesti. 2000-luvulla on selvästi ollut näkyvissä entistä terävämmän politiikan paluuta. Sekä oikealla että vasemmalla on syntynyt uusia selvästi aikaisempaa radikaalimpia puolueita tai liikkeitä, jotka ovat radikalisoineet suu-

ria puolueita. Esimerkiksi Teekutsu-liike Yhdysvalloissa on muuttanut konservatiivien linjaa takaisin oikealle, Donald Trumpin presidenttiehdokkuus sekoitti republikaanien rivejä, Skotlannin itsenäisyysliike onnistui heilauttamaan brittien politiikkaa, ja pitkään marginaalissa olleen Jeremy Corbynin nousu Labourin johtajaksi hämmensi Ison-Britannian työväenpuoluetta. Suomessa liikehdintä on näkynyt erityisesti perussuomalaisten nousuna suurten puolueiden joukkoon vuosien 2011 ja 2015 eduskuntavaaleissa.

Usein vaaleissa kampanjointi pikemminkin hämärtää kuin kirkastaa poliittista aatetta. Kun puolueet ovat valuneet aatteellisesti kohti puoluekartan keskustaa, ne kalastavat äänestäjiä usein samoilla apajilla muiden puolueiden kanssa. Selkeät ideologiset ja aatteelliset erot hämärtyvät, ja puolueet varovat liikaa erottautumista, jotteivät ne karkottaisi pois liikkuvia äänestäjiä.

Joskus puolueet vetoavat äänestäjiin uusien äänestäjien toivossa jopa vastapuolen iskusanoilla ja kasvoilla. Jokaisella puolueella on edelleen oma vankka kannattajajoukko, joka äänestää niitä vaaleista toiseen, mutta puolueen kannalta on kuitenkin yhtä tärkeää – tai usein jopa tärkeämpää – hankkia kannatusta toisten leireihin kuuluvista liikkuvista äänestäjistä. Tämä voi johtaa siihen, että puolue ei tuo kampanjoinnissa esiin omia ydinarvojansa, vaan lähtee kalastamaan ääniä vastustajan apajilta vastustajan teemoilla ja iskusanoilla, mikä tekee politiikasta sekavaa. Sama pyrkimys näkyy joskus myös puoluejohtajien valinnassa: puolueet yrittävät uudistaa omaa kuvaansa valitsemalla nuoren tai naisen johtoonsa, vaikka kaaderit ja perinteiset kannattajat olisivat ikääntyneitä ja miehiä.

Kaikki tämä tarkoittaa, että puoluejohtajien asema on heikentynyt, sillä heillä ei ole enää tukenaan selkeitä omia kaadereita, joihin nojata tukevasti. Kun luokkien identiteetit ovat hämärtyneet, yhteys poliittisen eliitin ja kansan välillä on ohentunut ja muuttunut vaikeammin ennakoitavaksi. Samalla huolten välittyminen kansalaisilta päättäjille on mutkistunut. Aikaisemmin puoluejohtajilla oli selkeämpi yhteys puoluekenttään ja kannattajiin, eikä julkisuudella ollut niin ratkaisevaa merkitystä. Nyt prosessi on monimutkaisempi: päättäjien ja puolueiden on jatkuvasti mietittävä, ketä he oikeastaan haluavat ja voivat edustaa.

Puoluekentän muutos on tarkoittanut myös sitä, että suomalainen puoluekenttä on laaja joukko varsin tasavahvoja puolueita, joista mikään ei ole yksin noussut hallitsevaan asemaan viime vuosikymmeninä. Tämä tekee hallitusten rakentamisesta hankalampaa.

Suomessa oli 1970-luvulla kolme suurta puoluetta sekä useita keskisuuria ja pieniä puolueita. Nyttemmin hajanaisuus on lisääntynyt, puoluekartalle on ilmestynyt uusia puolueita, ja vuoden 2011 vaaleissa erottui neljä suurta puoluetta. Yksittäisen puolueen rahkeet eivät riitä hallituksen pyörittämiseen. Toisen maailmansodan jälkeisen ajan suurin kannatus oli sosiaalidemokraateilla vuoden 1995 vaaleissa, jolloin he saivat 28,3 prosenttia äänistä. Nykyisin yksittäisen puolueen on vaikea saada yli neljännessä äänistä.

Suomalainen puoluekenttä ei ole jakautunut selvästi esimerkiksi Ruotsin tapaan oikeiston ja vasemmiston blokkeihin, joista tulisi hallitukselle selkeä poliittinen selkäranka. Hallituksia on muodostettu hyvin erilaisilla kokoonpanoilla. Poliittisen jatkumon keskivaiheilla on useita vahvoja puolueita, jotka ovat mahtuneet samaan hallitukseen sekä oikeistolaisten että vasemmistolaisten puolueiden kanssa. 1990-luvun sateenkaarihallituksissa nähtiin myös sellainen tilanne, että keskusta jäi kokonaan pois hallituksesta, johon osallistuivat kaikki muut suurimmat puolueet puoluekartan oikealta ja vasem-

malta laidalta. Hallitusten muodostaminen voikin näyttää välillä vaikeasti ymmärrettävältä puuhalta. Suomesta katsoen kuitenkin koalitioiden rakentamisella on oma logiikkansa: hallituksiin mennään nykyisin vaaleissa suurimman äänimäärän keränneen puolueen johdolla, ja ohjelma rakennetaan kompromisseina ja neuvotteluina, joissa ratkaistaan usein ajankohtaiset poliittiset kysymykset. Poliitikka on entistä arvaamattomampaa: osapuolet eivät ole erityisen selviä, ja liikkumavaraa ja notkeutta on eri suuntiin.

3.2 Päättäjien yksinäisyys

Viime vuosikymmeninä myös kansalaiset ovat muuttuneet entistä kriittisemmiksi. Auktoriteetteja ei enää kunnioiteta samaan tapaan kuin aikaisemmin, ja päättäjiin kohdistuu entistä kovempia odotuksia ja tiukempaa kritiikkiä.

Suomalainen poliittinen kulttuuri oli vielä 1980-luvulle saakka autoritaarista. Auktoriteetit olivat etäisiä ja korkeita, he ohjasivat alamaisia ylhäältä ja kansalaiset hyväksyivät hierarkian huipulla yksinäisen johtajan, joka symboloi valtiota ja oli ylimmän vallan käyttäjä. Myös puolueissa johtajien asema oli vakaa. 1960-luvulla säädetty puoluetuki turvasi puoluejohtajille vahvan aseman, joka ei riippunut jäsenistöstä. Myös rekrytoituminen sekä eteneminen politiikassa tapahtui puolueiden sisällä suhteessa johtajaan. Samalla poliittiset virkanimitykset lähensivät politiikkaa ja hallintoa, jotka alkoivat muistuttaa yhä enemmän toisiaan. (Tiihonen 2006.)

1970-luvulla päättäjien asemaa vahvisti valtiovetoisuus ja siihen liittyvät vankat instituutiot. Yhteiskuntaa hallitsivat vakaat instituutiot: kansallisvaltio, liukuhinnan varassa toimiva tehdas ja järjestelmällisille säännöille rakentuva byrokratia ja suunnitelmallisuus. Osin sodan peruna valtioilla oli vahva rooli yhteiskuntien kehittämisessä. Valtion tehtävänä oli tuoda järjestystä kaaokseen: organisoida elämää ja rakentaa järjestelmiä, jotka pystyivät toteuttamaan niille ennalta määrätyn tehtävän. Valtiojohtoista suunnittelua toteutettiin sekä kommunistisissa että kapitalistisissa maissa. Se nousi hallitsevaan asemaan monissa yhteiskunnissa erityisesti toisen maailmansodan sodan jälkeen jälleenrakennuksen vuosina. Yhteiskunnat ottivat nopeita kehitysaskelaita, elämä modernisoitui, elintaso nousi, ja elämänlaatu parani monin tavoin. Kylmän sodan leireissä käytiin ankaraa kamppailua järjestelmien välillä siitä, kuka edistyy ja kehittyy nopeimmin. Järkiperäinen suunnitelmallisuus sekä valtion että yritysten toiminnassa näytti johtavan hyviin tuloksiin. Nyt yhteiskunnissa uskotaan tasa-arvoon ja johtajilta vaaditaan entistä enemmän läpinäkyvyyttä ja moraalisuutta. Auktoriteetteja ei enää kunnioiteta vanhaan tapaan.

1970-luvulla päättäjien aseman vakaus näkyi myös julkisissa esiintymisissä. Poliitikan päättäjät esiintyivät julkisuudessa puheenvuoroja esittäen ja asiakeskeisesti, eikä erityisesti äänestäjiä koskellen. Julkisuuden ja median merkitys ei ylipäätään ollut erityisen suuri verrattuna nykytilanteeseen, koska yhteydet äänestäjiin olivat selkeämpiä ja rakentuivat paljon myös puolue toiminnan kautta. Nyt poliittisten johtajien on kyettävä kosiskelemaan äänestäjiä median kautta ja keskustelemaan yritysjohtajien ja eläkeläisten kanssa soppatykillä. Muutos on ollut suuri viime vuosikymmeninä. Vielä 1950-luvulla presidenttiehdokkaat eivät juuri kampanjoineet. Nyt heidän on kyettävä esiintymään medioissa jatkuvasti ja selvittävä myös reaaliaikaisista julkisista kriiseistä.

Samalla päättäjät ovat entistä yksinäisempiä. Heillä ei ole takana vahvoja kaadereita, ja heihin suhtaudutaan kriittisesti. Päättäjiltä vaaditaan läpinäkyvyyttä, tulosvas-

tuuta ja moraalista ryhtiä. Muutos näkyy esimerkiksi päättäjiin, poliitikkoihin ja yritysjohtajiin kohdistuneissa skandaaleissa, joiden määrä on karkeasti laskien tuplaantunut joka vuosikymmenellä 1970-luvulta lähtien. Päättäjiin kohdistuvien skandaalien määrä on kasvanut, ja niistä on tullut vaarallisempia: yhä useampi päättäjä on joutunut eroamaan julkisen skandaalin vuoksi. (Kantola ja Vesa 2013.)

Nyt päättäjiltä vaaditaan läpinäkyvyyttä, tulosvastuuta ja moraalista ryhtiä.

2000-luvulla erityisesti vuoden 2007 vaalirahakohu ja perussuomalaisten nousu olivat hyviä esimerkkejä muuttuneesta ilmapiiristä, ja ne myös vahvistivat toisiaan niin, että vuonna 2011 monet perussuomalaisen äänestäjät antoivat äänensä protestina vallitsevalle politiikalle (Välvirronen 2011, 152).

Päättäjien aseman heikentyminen näkyy myös siinä, että pääministerit ovat vaihtuneet usein 2000-luvulla. Kun aatteet ovat hämärtyneet, puoluejohtajasta on tullut symboli, johon puolueen imago tiivistyy, ja usein puolueen kannatus tiivistyy johtajaan. Tässä on myös omat vaaransa. On tyypillistä, että tuoreeseen kasvoon ladataan suuria odotuksia ja kannatus nousee nopeasti. Kun teot sitten paljastavat imagon takaa ihmisen, jolla on tietty linja ja rajat, pettymys on helposti suuri, ja kannatus voi laskea nopeasti.

Taulukko 1. Poliitiikan ja talouden päättäjiin kohdistuneet skandaalit Suomessa

	Skandaaleja	Päättäjien eroja	Mediavetoisia
1970-luku	4	2	3
1980-luku	10	4	6
1990-luku	21	15	13
2000-luku	37	28	26

(Lähde: Kantola ja Vesa 2013.)

Toisaalta politiikkaa on koventanut myös se, että kilpailu puolueiden sisällä on kovaa. Kun puolueet ovat pienentyneet, niistä on tullut yhä enemmän vaalikioskeja, joilla on vähän resursseja ajatusten kehittelyyn tai taustatyöhön. Samalla kampanjointi on yksilöllistynyt. Yksittäiset ehdokkaat ovat varainkeruun ja kampanjoinnin ytimessä, mikä taas voi tarkoittaa, että politiikon pahimmat vastustajat tulevat omasta puolueesta. Johtajien pitää löytää keinot kilpailun hallitsemiseen, mutta keppiä ei vaan useinkaan voi käyttää, vaan johtajan on motivoitava ja innostettava kannattajia ja toisia poliitikkoja.

Puolueiden sisällä käydään myös usein kamppailua vanhojen ja uusien sukupolvien välillä. Puolueiden syntyäätteet nojaavat menneiden aikojen maatalousväestöön, teollisuustyöhön ja porvarillisuuteen, mutta puolueiden on pakko muuttua, jos ne aikovat houkutella tämän ajan äänestäjiä. Muutoksen pakko tuntuu puolueiden sisällä sisäisinä jännitteinä ja kamppailuina. Puoluejohtajilla on usein käsissään sisäisiä ristiriitoja vanhan perinteisen jäsenistön ja uusien liikkuvia äänestäjiä tavoittelevien linjojen välillä.

Vanhoissa puolueissa jäsenistön ikärakenne painottuu usein suuriin ikäluokkiin, ja jäsenet painottavat perinteisiä puolueen arvoja. Jännite näkyy myös uusissa puolueissa nopeasti. 1980-luvulla perustetut vihreät käyvät keskustelua alkuperäisten ja uusien arvojen välillä, ja myös perussuomalaisissa on alkanut arvokeskustelu siitä, onko puolue

myymässä alkuperäisiä arvojansa. Jännite alkuperäisten ja uusien arvojen välillä voi myös tarkoittaa, että puolueen ydinjoukko on erilaista kuin se äänestäjäkunta, jota pitäisi puhutella vaaleissa kannatuksen lisäämiseksi. Se aiheuttaa kamppailuja puolueiden sisällä, kun mietitään jäsenistön intressejä, ja toisaalta uusien äänestäjien tavoittamista. Kiistoissa puolueen johto voi jäädä ristituleen: jäsenistö moittii aatteen katoamista, ja ulkopuoliset äänestäjät vierastavat liikaa aatteellisuutta.

Joskus puoluejohtaja voi myös jäädä yksin siksi, että hänet on valittu ennen muuta imagosyistä houkuttelemaan uusia äänestäjiä ja edustamaan puolueen uutta linjaa. Demareiden tai keskustan johtaja voi olla on nainen, joka raikastaa duunareiden tai maajussien puolueen julkisuuskuva. Vihreissä johtaja voi olla uskottavuussyistä asiakkeisempi ja teknokraattisempi kuin jäsenistö. Kokoomus valitsee liberaalin ja joviialin johtajan päästäkseen irti koti, uskonto, isänmaa -imagosta. Jännite ei välttämättä katoa, kun johtaja ottaa paikkansa, ja hän joutuu kohtaamaan arvostelua ja puolustamaan paikkaansa myös omiensa joukossa.

Poliitikon ammatti on muuttumassa. Se ei ole enää elinkautinen valinta vaan yksi työura muiden joukossa.

Myös poliitikon ammatti on muuttumassa.

Politiikka ei ole enää välttämättä elinkautinen valinta, vaan siitä on tullut yksi työura muiden joukossa. Vuonna 2010 tekemämme haastattelututkimus (Hakala 2011) näytti, että poliitikoissa on tällä hetkellä karkeasti ottaen kolme sukupolvea, joilla on erilaiset asenteet politiikan tekemiseen. Vanhin suurten ikäluokkien sukupolvi tuli politiikkaan 1960-luvun lopulla ja eli vakaan modernin Suomessa, jolloin instituutiot ja auktoriteetit olivat vahvoja. 1980-luvulla politiikkaan tuli uusi sukupolvi, joka suhtautui politiikkaan ammattityönä. Heistä monelle oli tärkeää vaikuttaa politiikassa jonkin lohkon asian-

tuntijana. Viimeksi politiikkaan on tullut 2000-luvulla nuorin sukupolvi, joka on liikkeisään nopeaa ja joille politiikka on vain yksi vaihtoehto muiden töiden ohella. Puoluekuri ja -hierarkiat eivät toimi yhtä hyvin kuin aikaisemmin. Monet eivät ole valmiita istumaan vuosikausia takarivissä ja odottamaan vuoroaan, vaan vaihtavat muihin töihin. Samalla politiikan vaatimukset ovat koventuneet. Poliitikkojen on kyettävä vaikuttamaan EU:ssa ja heidän on kyettävä ymmärtämään kansainvälistynyttä taloutta, jonka ohjaaminen on erittäin vaikeaa kansallisvaltion eväillä.

Kaikki tämä on lisännyt liikettä päättäjien riveissä. Päättäjiksi noustaan vähemmällä poliittisella kokemuksella kuin aikaisemmin. Tämä taas voi näkyä niin, että päätöksiä on vaikeampi ajaa läpi, eikä johtajuus ole välttämättä kovin vahvaa.

Taulukko 2. Poliitikot: kolme sukupolvea

Korkeat modernit (s. 1939–1955)	Notkistuvat modernit (s. 1956–1969)	Notkeat modernit (s. 1970–)
Institutionaalisuus	Ammatillisuus	Liikkuvuus ja nopeat käänteet
Arvovalta	Asiakeskeisyys	Ihmisläheisyys
Kansallinen vastuu	Oma ura	Läsnäolo kaikessa mediassa
Sitoutuneisuus	Erikoistuminen	Aktiivisuus
Vakiintuneet käytännöt	Julkisuuden hyödyntäminen	Monipuoliset verkostot
Vanhat verkostot	Pintajulkisuuden kritiikki	Konsensuksen kritiikki
Politiikan uskottavuus	Skandaalien hallinta vaikeaa	Skandaaleja tulee ja menee
Julkisuuden hallinta		

(Lähde: Hakala 2011).

3.3 Kilpailevat voimakeskukset: virkamiehet, kunnat, yritykset

Politiikan vaikeutta on lisännyt myös politiikan rinnalle nousseiden voimakeskusten vahvistuminen. Näitä voimia ovat virkamiehistön voimakas rooli suomalaisessa politiikassa, kuntien vahva asema sekä yritykset.

1960-luvulta lähtien konsensusta vahvisti ajan muotivirtaus: suunnitelmallisuus. Oli suunniteltava kokonaisvaltaiset ratkaisut, päätettävä toimenpiteistä ja hallinnoitava toimenpano. Suunnittelu ja hallinnointi siirsivät päätösvallan poliittisilta elimiltä virkamiehille, jotka uskoivat yhteiskunnallisen ja taloudellisen kehityksen hallintaan, kvantitatiiviseen mitattavuuteen ja formaaleihin malleihin. Poliittikkaa alettiin tehdä yhä enemmän teknisluotoisesti tehostamalla, ja päätösten moottoreina olivat hallinnon sisällä toimivat virkamiehet.

Virkamiehistöllä ja taloustieteilijöiden laskelmilla onkin ollut suuri merkitys politiikan tekemisessä. Valtiovarainministeriöllä on ollut pitkään keskeinen rooli valtion budjettipolitiikan kautta, ja tämä rooli on vain vahvistunut 1990-luvulta lähtien. 1990-luvun lamassa ministeriön virkamiehet joutuivat ottamaan suuren roolin leikkauslistoillaan. Samalla ministeriöt alkoivat tehdä pitkän aikavälin strategioita, joiden tueksi luotiin kehysbudjetointi, joka määritteli valtion talouden rajat. Laajapohjaisissa hallituksissa valtionvarainministeriöllä on ollut vahva rooli myös sen vuoksi, että se on taho, joka sovittaa moninaisia poliittisia intressejä. Kun jokainen ministeriö käy neuvottelut omasta budjetistaan valtiovarainministeriön kanssa, budjettikiistat ovat ministeriön ja VM:n virkamiesten välisiä, eivätkä muutu niin herkästi ministeriöiden väliseksi poliittiseksi kiistoiksi. VM:llä onkin keskeinen rooli, ja samalla se tekee myös politiikan puolesta liikaista työtä ilmoittamalla leikkaustarpeista, joihin poliitikot voivat nojata. (Kantola ja Kananen 2013.)

Virkamiehistön vahvalla roolilla on myös omat kääntöpuolensa. Se on heikentänyt politiikan profiilia ja näkyvyyttä. Talouspolitiikan linjaukset myös jatkuvat usein vaaleista toiseen ministeriön strategioiden mukaisesti, jolloin äänestämisen vaikutukset näkyvät politiikassa heikosti. Hallitusohjelmia sorvataan hyvissä ajoin ennen vaaleja ministeriöissä, ja hallitusohjelmat ovat pitkällisen lobbauksen jäljiltä koukeroisia ja byrokraattisia eivätkä avaudu äänestäjäkunnalle erityisen hyvin.

Myös kuntien asema on nykyisin vahva suhteessa valtakunnan politiikkaan. 1990-luvun alussa kunnille siirrettiin järjestelyvastuu julkisista palveluista, jotka aikaisemmin olivat valtion vastuulla. Kun maatalouden merkitys on kansantaloudessa vähentynyt, sen tilalle on noussut usein kuntien aseman vahvistaminen, joka on ollut erityisesti keskustalle tärkeä teema. Usein politiikassa myös korostuu vastakkainasettelu pääkaupunkiseudun ja muun Suomen välillä sekä vastakkainasettelut pienten ja suurten kuntien välillä.

Kuntien vahva asema näkyi erityisen selkeästi SOTE-uudistuksessa, jossa sosiaali- ja terveystalvveluja pyrittiin virtaviivaistamaan ja niiden tarjontaa pyrittiin yhdenmukaistamaan. Terävimpänä kivenä kengässä oli kuntien vahva asema. 1990-luvun alussa kunnille annettiin laaja itsemääräämisoikeus ja julkisten palvelujen järjestämistä vastuu. Vähitellen on kuitenkin käynyt selväksi, että monet kunnat ovat liian pieniä yksiköitä järjestämään palveluja tehokkaasti. Erityisesti erikoissairaanhoidon vaatii suuria resursseja ja voi heilautella kuntien budjetteja. Lisäksi palveluihin tulee päällekkäisyyttä, kun kunnat järjestävät jokainen omia palvelupalettejaan.

Laajemmin voi sanoa, että 1990-luvun alussa hyvinvointimallin ytimessä olevien universaalien peruspalveluiden tuottaminen jaettiin kuntiin, ja samalla peruspalveluiden tuotanto muuttui valtakunnan tasolla kunnallispolitiikaksi. Valtakunnan tasolla on usein ylipäättään vaikea arvioida, mikä palveluiden taso on koko maassa, esimerkiksi paljon keskustelua herättänyt lastensuojelu on hoidettu hyvin eri tavoin eri kunnissa. Sama koskee vanhusten huoltoa. Kun peruspalvelut ovat keskeinen julkisten palveluiden muoto, syntyy helposti vaikutelma, että politiikka ei pysty niihin vaikuttamaan, koska ne eivät aina nouse valtakunnallisiksi poliittisiksi kysymyksiksi.

Kolmas tärkeä voimakeskus ovat yritykset, joista monet toimivat nykyisin usein globaalisti, eivätkä ole enää kytkeytyneet Suomeen entisellä tavalla. 1990-luvun lamassa näkyi selvästi jako kotimarkkinoiden ja vientiyritysten välillä. Myös vakaan markan politiikka hajotti rivejä. Teollisuuden perinteiset kivijalat, metsä- ja metalliteollisuus, olivat kiinteästi kiinni kotimaisissa raaka-aineissa, ja devalvaatiot olivat hyödyttäneet niitä selvästi. Samalla kuitenkin erityisesti Teknologiateollisuuden nousu Nokia ja Kone lippulaivoinaan muutti työnantaja-leiriä niin, ettei se ole enää yhtä tiiviisti kiinni kansallisessa sopimisessa. Nykyisin myös saman teollisuuden alan eri yritysten välillä voi olla myös eroja, jotka saavat ne suhtautumaan eri tavoin kotimaiseen politiikkaan. Esimerkiksi ympäristöasiat voivat olla jollakin yrityksellä paremmin hoidettuja kuin toisella, mikä vaikuttaa siihen, miten ympäristöpolitiikkaan suhtaudutaan. Konkreettisesti myös yritysjohtajien yhteys poliittiseen eliittiin on usein löyhempi kuin aikaisemmin. Yritysten johtajat viettävät paljon aikaa matkoilla, eikä heillä välttämättä ole aikaa eikä harrastusta kotimaan poliittisiin kysymyksiin tai epävirallisiin keskiviikkokerhoihin tai saunaseuroihin.

Yritysten asema kolmikannan yhtenä kulmana onkin ollut huojuva. Työnantajien suhde keskitettyihin ratkaisuihin on ollut selkeästi epäilevä jo 1980-luvulta, ja joidenkin mielestä yrityksillä on ollut meneillään pitkät jäähyväiset kansalliselle kolmikannalle ja sopimiselle (Bergholm 2011). Toisaalta kolmikanta on julistettu kuolleeksi useaan kertaan, ja aina se on noussut tuhkasta.

3.4 Finanssikriisit

Politiikan voimattomuuteen vaikuttaa myös se, että pääomien liikkeiden vapauttaminen on luonut kokonaan uudenlaisen maailmantalouden, jossa finanssikriisit heittelevät kansantalouksia. Suomen kannalta on ratkaisevaa, että olemme luopuneet omasta valuutasta ja olemme tiiviisti mukana eurooppalaisessa rahapolitiikassa, jossa Suomen merkitys on varsin pieni.

Rahapolitiikan mittakaavan kasvu on tuonut politiikkaan myös voimattomuuden tunnetta: politiikka tuntuu kädettömältä maailmantalouden ja eurooppalaisten kriisien pyörteissä. Heilahtelujen voimaa lisää myös pienen ja avoimen kansantalouden verrat-

tain yksipuolinen tuotantorakenne: Suomi on ollut pitkään riippuvainen metsä- ja metalliteollisuudesta, joiden rinnalle nousi 1990-luvulla Nokian vauhdittamana myös elektroniikkateollisuus.

Maailmantalouden riskit realisoituivat viimeksi vuonna 2008, jolloin puhjennut maailmantalouden finanssikriisi vei Suomen kansantalouden vaikeisiin ongelmiin. Bruttokansantuote laski, koska vienti lakkasi vetämästä ja teollisuustuotanto pieneni selvästi. Vienti laski vuonna 2009 viidenneksen, 21,6 prosenttia, ja bruttokansantuote 8,4 prosenttia. Romahdus oli todella raju, kun vertaa vaikkapa toiseen lähihistorian mustimpaan vuoteen 1991. Silloin vienti putosi 8,1 prosenttia ja bruttokansantuote 6,0 prosenttia. Matalien korkojen vauhdittama

talous elpyi seuraavana vuonna selvästi, mutta sittemmin painui taas uuteen laskuun, eikä Suomen talous päässyt kasvu-uralle. (Korkman 2012, 72–74.)

Vuoden 2008 kriisi näytti kroonistuvan 2010-luvun alussa ja herätti keskustelun siitä, onko kriisi merkki maailmantalouden huonosta suhdanteesta vai suomalaisen teollisuuden kilpailukyvyyn syvemmistä ongelmista. Viennin vaikeuksista suuri osa johtui elektroniikkateollisuuden, eli paljolti Nokian romahduksesta. Toinen selvä putoaja oli metsäteollisuus, jonka työllisyys on heikentynyt selvästi. Jos niiden vaikutus poistetaan, Suomen vienti kehittyi samaan tahtiin kuin Ruotsissa vuoden 2010 jälkeen. Huolestuttavaa oli kuitenkin se, että Suomen talous ei kääntynyt kasvuun kriisin jälkeen, vaikka esimerkiksi Ruotsissa ja Saksassa vienti alkoi vetää. (Borg ja Vartiainen 2015, 15–16.) Lisäksi myös Venäjään kohdistuneet pakotteet kurittivat suomalaista idänvientiä. Erityisesti elintarvikkeiden tuotanto ja rakennusteollisuus kärsivät Venäjän kriisistä, ja joidenkin arvioiden mukaan pakotteet osuivat rajuimminkin juuri Suomeen.

Laman seurauksena työttömyys ei heikentynyt rajusti. Vuosina 2000–2013 työttömyys nousi 6,4 prosentista 8,5 prosenttiin vuonna 2009, ja on sen jälkeen ollut noin 8 prosenttia. Samaan aikaan kuitenkin työllisyysaste laski 70 prosentista 68–69 prosenttiin. (Talouspolitiikan arviointineuvosto 2014, 16–18.) Työttömyyden rinnalla Suomea vaivaa matala työllisyysaste, jonka syytä on etsitty eri suunnilta. Yhtenä syynä on pidetty

Vuoden 2008 kriisin kroonistuminen herätti keskustelun siitä, onko kyse vain maailmantalouden suhdanteesta vai suomalaisen kilpailukyvyyn syvemmistä ongelmista.

osa-aikatyön vähäisyyttä Suomessa. Toisaalta perhevapaat pitävät erityisesti nuoria naisia poissa työmarkkinoilta.

Talouspolitiikan kannalta kriisissä nousi esiin monia isoja kysymyksiä, joista tärkeimmät koskivat valtiontalouden velkaantumista, työllisyyttä ja julkisten palvelujen tehostamista.

Valtiovarainministeriö arvioi maaliskuussa 2015, että Suomen tulisi supistaa nykyisellä tulotasolla julkisia menoja noin 6 miljardia euroa vuoteen 2019 mennessä. Suomen pitkän aikavälin tilannetta vaikeuttaa erityisesti väestön ikääntyminen ja eläköityminen, joka muuttaa huoltosuhdetta, eli työssä olevien määrä vähenee verrattuna huollettaviin.

Toisaalta supistustarvetta arvioitiin myös suhdannepolitiikan näkökulmasta. Talousneuvosto toi esiin raportissaan, että Suomen vaikeudet voivat johtua nimenomaan ulkoisen kysynnän heikkenemisestä, ja siksi kansantalouden elvyttäminen vaikeassa suhdannetilanteessa olisi tärkeää. Suomi on pieni ja avoin kansantalous, jonka talous on heittelehtinyt voimakkaasti maailmantalouden virtojen mukana. Raju leikkaaminen suhdanteen pohjalla saattaa ajaa talouden lamaan.

Taluskriisissä nousikin esiin suomalaisen talouspolitiikan vanha kysymys siitä, pitäisikö Suomessa elvyttää, vai onko suomalainen talouspolitiikka ankaraa leikkaavaa kamreeripolitiikkaa. On esitetty, että Suomen talouspolitiikalle on ollut ominaista passiivisuus: suhteiden tasaamisen sijasta on pyritty nostamaan kasvulukuja. Suomen suhdannesyklit ovatkin olleet varsin jyrkkiä, ja työttömyys on jäänyt toissijaiseksi tavoitteeksi talouden ulkoisen tasapainon rinnalla. (Heinonen, Mykkänen, Panzar, Roponen 1996, 84–92; Kosonen 1987, 240–248; Pekkarinen ja Vartiainen 1995, 422–457.)

Elvyytystä koskevan keskustelun nousu on merkki, jälleen kerran, kansainvälisestä virtauksesta. Vuoden 2008 jälkeen maailmalla alkoi keskustelu menokuriin nojaavan politiikan ja elvyttävän keynesiläisen politiikan välillä, ja erityisesti Yhdysvallat alkoi harastaa elvyttävää politiikkaa. Menokurin politiikkaa, jota kansainvälisissä keskusteluissa kutsutaan *austerity*-politiikaksi, syytettiin talouden näivettämisestä (Blyth 2013).

Elvytyksen lisäksi toinen taluskriisin iso kysymys liittyi työllisyyteen. Anders Borg ja Juhana Vartiainen (2015) esittivät, että Suomen tärkein kysymys on huolehtia työvoiman tarjonnasta, joka merkitsee sitä, että nyt työelämästä poissa olevia ihmisiä on saatava töihin, töitä on tehtävä pidempään ja lisäksi olisi lisättävä maahanmuuttoa, jotta ikääntymisen tuottama huoltosuhteen heikentyminen estettäisiin. Toisaalta heillä ovat vastassaan ne, joiden mielestä työn tarjonnan lisääminen ei toimi silloin, kun talous on lamassa ja työttömyys on muutenkin nousussa.

Käytännössä työvoiman tarjonnan lisääminen tarkoittaisi kotihoidontuen rajoittamista niin, että nuoret naiset eivät olisi enää yhtä laajasti ja pitkään poissa työmarkkinoilta. Myös vuorotteluvapaajärjestelmä pitäisi lakkauttaa. Lisäksi Borg ja Vartiainen (2015, 36–38) ehdottavat ns. eläkeputken poistamista vuonna 1965 tai aikaisemmin syntyneiltä. Sattumoisin juuri Korpilammen seminaarissa alkunsa saanut putki sallii ikääntyneen, noin 57-vuotiaana tai vanhempana työttömäksi jääneen työntekijän jäävän ansioidonnaiselle 65-vuoden iässä alkavaan eläkkeeseen asti. Borgin ja Vartiaisen mielestä se ei kannusta ikääntyneitä työtöntä hakemaan töitä eikä myöskään yrityksiä palkkaamaan ikääntyneitä, joista voidaan myös pyrkiä eroon putken turvin.

4. Mitä on tehtävä? Hyviä päätöksiä huonoina aikoina

Suomalaisen vallankäytön johtavana periaatteena on ollut 1970-luvulta lähtien yhteisymmärryksen, eli konsensuksen, hakeminen. Konsensuksen merkitys korostuu monipuoluejärjestelmässä, ja puoluekentän kirjo on vain lisääntynyt 2000-luvulle tultaessa niin, että mikään puolue ei voi käyttää valtaa omin neuvoin ja tie vallankäyttöön kulkee kompromissien kautta.

Konsensuksen kultakausi alkoi 1970-luvulla talouskriisissä, kun Korpilammen henki yhdisti politiikan, talouselämän ja työmarkkinoiden päättäjät. Talusneuvosto oli tärkeä koordinoiva elin, joka lasketti kansantaloutta kuvaavat luvut neuvottelun pohjaksi. Valtiovarainministeriö otti myös keskeisen roolin valtion budjetin rakentajana.

Konsensusta käytettiin ennen muuta vientiteollisuuden kilpailukyvyvähvistämiseen, palkkamaltin takaamiseen, ja samalla valtio tuki sitä omilla toimillaan.

Kriiseissä päätöksen- tekokykyä kaivattaisiin eniten.

1980- ja 1990-luvuilla konsensusta rakennettiin pieniä katkoksia lukuun ottamatta. Pahin kriisi osui suuren laman aikaan Esko Ahon porvarihallitukselle, joka ajoi suhteet ammattiyhdistysliikkeeseen katkeamisen partaalle. 1990-luvulla konsensuspolitiikka muotoiltiin hiukan uudella tavalla. Merkittävää oli julkisen sektorin menokurin korostaminen sekä toisaalta suuret yrityksille suunnatut tuet tutkimus- ja kehitystoiminnan kautta.

2000-luvulla kansallinen tulopolitiikka toimi kohtuullisen hyvin talouskasvun maailmassa, mutta 2007 alkaneet vientiteollisuuden palkankorotukset irrottivat Suomen kilpailijamaista. Myös työnantajat olivat mukana näissä korotuksissa, koska monet yritykset kokivat, että kansallinen sopiminen ei istunut yritysten omiin palkitsemisjärjestelmiin. Palkkatason noususta tuli ongelma, kun kansainvälinen talouskriisi iski vuonna 2008. Samaan aikaan Nokia ja metsäteollisuus romahtivat omista syistään, ja viimeisenä myös Venäjän boikotti vaikutti Suomeen.

1990-luvun lamasta selvittiin julkissektorin leikkausten, 1990-luvun alussa tehdyn devalvaation ja markan kellutuksen sekä tuottavuuden parantumisen kautta. Kuten Mika Maliranta (2013, 110) kuvaa, Suomen teollisuuden tuottavuus parani 1980-luvun puolesta välistä vuoteen 2008 loistavasti verrattuna muihin kehittyneisiin maihin. Tuottavuus lähti erityisen nopeasti nousuun 1990-luvun laman jälkimainingeissa. Kun tuottavuuden kasvu tyssäsi vuonna 2008, Maliranta katsoo, että se johtui paljolti kertaluonteisesta finanssikriisistä, joka ajoi maailmantalouden vaikeuksiin. Toisaalta samaan aikaan osuivat myös reilut palkankorotukset monilla aloilla sekä Nokian ja metsäteollisuuden kriisi omilla markkinoillaan, mikä vähensi merkittävästi teollisuuden työpaikkoja Suomesta. Kriisi herätti keskustelun siitä, oliko se Suomelle etupäässä globaaliin finanssikriisiin liittyvä suhdanneongelma vai laajempi Suomen tuotantorakenteen rakenneongelma.

Talouspoliittisessa päätöksenteossa on tärkeimpänä juonteena ollut yhteisymmärryksen hakeminen. Se on toiminut parhaiten aikoina, jolloin kansainvälinen talous vetää ja talous kasvaa: erityisesti 1980-luvun nousun vuosina, 1990-luvulla sateenkaarihalli-

tuksissa ja 2000-luvun nousukauden hallituksissa. Talouspoliittinen päätöksenteko käy kuitenkin vaikeammaksi, kun ajat kovenevat. Suomessa se näkyi 1970-luvulla öljykriisin jälkeen Miettusen hätätilahallituksessa, 1990-luvun laman Ahon hallituksessa sekä 2010-luvulla Kataisen ja Stubbin hallituksissa.

Toisaalta juuri kriiseissä päätöksentekokykyä kaivattaisiin eniten. Konsensusta ja kansallista tulopolitiikkaa onkin ehditty pitää monta kertaa aikansa eläneenä järjestelmänä, jolle ei ole käyttöä globalisoituneessa maailmassa. Näin varmasti osin onkin. Korpilammen säänneltyä taloutta ei enää ole, eikä valtion talous ole hallittavissa samaan tapaan kuin 1970-luvulla. Erityisen keskeinen muutos on ollut luopuminen omasta valuutasta, joka on vienyt mahdollisuuden devalvaatioihin. Tämä ongelma nousi esiin voimakkaasti vuoden 2008 kriisin jälkeen, kun Suomi tarpoi olemattoman talouskasvun kourissa.

Kolmikantaista tulopolitiikkaa on arvosteltu myös siitä, että se tekee päätöksiä, jotka kuuluisivat politiikalle. Tulopolitiikan järjestöt edustavat työssä käyvää väestöä, mutta pääsevät tekemään päätöksiä myös muiden puolesta. Kolmikantaa pidetään suljettuna ja läpinäkymättömänä järjestelmänä, ja sitä arvostellaan myös siitä, että järjestöjen tahto määrittää myös niihin kuulumattomien ihmisten elinoloja. Selkeä esimerkki tästä oli vuonna 2010 Elinkeinoelämän Keskusliiton (EK) ja palkansaajajärjestöjen neuvottelema ns. sosiaalitulo. Se sinetöi ansiosidonnaisen ja perusturvan toisiinsa ja esti perusturvan nostamisen ilman ansiosidonnaisten työttömyysturvan nostamista (Saari 2011, 88) niin, että liittojen ulkopuolelle jäivät työttömät eivät saaneet kohennettua asemaansa (Soininvaara 2010). Myös kolmikantaiset eläkeratkaisut ja eläköitymisikää koskevat päätökset vuonna 2014 herättivät kritiikkiä. Päätöksiin vaadittiin läpinäkyvyyttä ja parlamentaarisuutta, koska eläkeiästä päättävät suljetuissa neuvotteluissa järjestöt, eikä eduskunta.

Konsensuksessa voi olla myös ongelmansa, jos se johtaa siihen, että politiikkaa tehdään yhteiskunnan vahvimpien intressitahojen ehdoilla. Esimerkiksi 1990-luvulla ja 2000-luvun alkuvuosina hallitukset jakoivat avokätisesti rahaa yritysten toimintaan, ja raha ohjautui suomalaisen elinkeinoelämän suurimmille yrityksille. Kaikkiaan suoria yritystukia maksettiin arviolta noin miljardi euroa vuonna 2012, ja niiden lisäksi yrityksiä tuettiin verohelpotuksilla arviolta noin 3,7 miljardin arvosta (HS 17.2.2013). Summat ovat varsin mittavia; 4,7 miljardia on noin 9 prosenttia valtion budjetista. Yritystukien vaikuttavuus ei arvioiden mukaan ole ollut erityisen hyvää. Suomalaisen teollisuuden rakennemuutosta ne eivät ainakaan 2010-luvun talouskriisin vinkkelistä ole onnistuneet saamaan aikaan. Varsinkaan palvelualat ja kulutustavaroita tuottavat yritykset eivät ole kehittyneet, jos vertaa vaikkapa Ruotsiin suurimpiin yrityksiin. Vuorineuvos Tauno Matomäen nimiin pistetty viisaus siitä, että suomalainen ei osaa myydä mitään hevosta pienempää, tuntuu edelleen pitävän sitkeästi paikkansa. Myös energia- ja ympäristöpolitiikka vaikuttaa usein suurimpien tuottajien intressien ohjaamalta. Esimerkiksi aurinkovoiman markkinoille ei ole lähdetty mukaan, eikä ympäristöystävällisestä teknologiasta ole kasvanut merkittävää toimialaa.

Voi olla, että konsensus on ollut yksi jarruttava tekijä rakennemuutoksessa niin, että politiikka on suosinut niitä aloja, jotka perinteisesti ovat vahvoja ja joilla on ollut vahva edustus päättäjien pienissä piireissä ja päätöksenteon ytimessä. Samaan aikaan taloudessa on vaadittu nopeita rakennemuutoksia, kun uudet teknologiat ovat muuttaneet

teollista tuotantoa ja lisänneet palveluiden merkitystä taloudessa. Digitalisaation myötä muutos ei tule hidastumaan jatkossakaan.

Yksi konsensuksen varjopuoli on myös se, että Suomessa äänestämällä ei ole aina helppoa vaikuttaa asioiden hoitoon. Usein hallitukset vaihtuvat, mutta politiikka tuntuu jatkuvan varsin samanlaisena. Kun kaksipuoluejärjestelmässä tai blokkeihin perustuvassa asetelmassa on tärkeää erottua toisesta omalla ohjelmalla, niin suomalaisessa järjestelmässä on vähintään yhtä tärkeää löytää yhtymäkohtia pahimpien kilpailijoiden kanssa. Poliittinen keskustelu tylsistyy, kun vaaleissa ei haluta rikkoa siltoja mahdollisiin tuleviin hallituskumppaneihin ja vaaliohjelmat kesyyntyvät viimeistään hallitusvastuussa, kun on löydettävä pienin yhteinen nimittäjä.

Tämä politiikan epäselvyys näkyy ehkä Suomen pohjoismaisittain alhaisina äänestysprosentteina. Kun muissa Pohjoismaissa äänestysprosentit ovat usein reilusti yli 80 prosenttia, niin Suomessa äänestysprosentti eduskuntavaaleissa on laskenut vuodesta 1983 ja on ollut alle 70 prosenttia vuodesta 1991. Heikoimmillaan äänestäminen oli vuonna 2007, jolloin äänen antoi 65,02 prosenttia. Perussuomalaisten rynnistys nosti vuonna 2011 äänestysprosentin 67,37 prosenttiin. Suomeen verrattuna Ruotsissa äänestysprosentti on noussut blokkivaaleissa niin, että vuonna 2014 äänestysprosentti oli 85,81 prosenttia. Myös Tanskassa puoluekentän muutokset ovat saaneet ihmiset kiinnostumaan. Vuoden 2011 vaaleissa tanskalaisista äänesti 87,74 prosenttia.

Suomi kaipaisikin poliittisten projektien kirkastamista. Poliitiikka oli yhteiskunnissa johtavassa asemassa 1980-luvulle asti, jolloin sen tilalle astuivat markkinat ja yritykset. Kun markkinat olivat valtion sääntelemiä, valtio oli yhteiskuntien voimakemus. 1980-luvulta lähtien markkinat ovat astuneet johtoon, ja niiden vapauttaminen on tehnyt politiikasta voimattoman ja kankean tuntuista. 1980-luvulta lähtien yritysjohtajat ovat esiintyneet kuin innostuneet vallankumoukselliset. Poliitikot sen sijaan ovat usein byrokraattisia, ja heillä on yleensä enimmäkseen huonoja uutisia kerrottavanaan. (Kantola 2014b; Hay 2007.)

Suomessa politiikkaa tehdään erityisen byrokraattisesti ja vaikeaselkoisesti. Poliitiikkaa ei ole tarvinnut perustella kovin ponnekkaasti äänestäjille, vaan politiikan pääpaino on ollut kompromissien etsimisessä ja hiomisessa poliittisen eliitin sisällä. Poliitikassa olisi pystyttävä luomaan selkeitä projekteja, joilla on myös positiivista tarjottavaa kansalaisille, ja samalla voidaan vaatia uhrauksia ja taistelua tavoitteiden eteen.

Yksi tällainen projekti olivat sotien jälkeen rakennetut hyvinvointimallit. Suomalainen konsensus rakensi yhteiskuntaan hyvinvointijärjestelmiä ja hyviä kehii osana suurta aaltoa, jossa läntiset teollisuusmaat vaurastuivat ja rakensivat hyvinvointijärjestelmiä.

Suomalainen verorahoitteinen malli on ollut joukkorahoitusmuoto harvaan asutussa pohjoisessa maassa, joka tarjosi yhteisesti rahoitetut peruspalvelut, koulutuksen ja sosiaaliturvan ja takasi mahdollisuuksien tasa-arvoa. Usein hyvinvointimallia pidetään köyhien ja vähäosaisten turvana, mutta Suomessa sen ytimessä oli keskiluokka. Malli turvasi keskiluokan elämää muun muassa hyvinvointipalveluilla, eläkkeillä, kulttuurilla ja liikenneyhteyksillä. Yhteiskunnan suuria väestöryhmiä edustavat luokkapuolueet onnistuivat rakentamaan aatteet, joihin kansalaiset sitoutuivat, ja niistä onnistuttiin rakentamaan kansallinen projekti, joka toi talouskasvua ja käytti kansakunnan resurssit tehokkaasti hyödyksi.

1960-luvulta lähtien yhteiskuntien suunta oli ylöspäin: kulutusmahdollisuudet kasvoivat, hyvinvointipalvelut parantuivat ja elintaso nousi. 1990-luvun politiikalla ei ollut kuitenkaan enää tarjota yhtä suuria uudistuksia. Sen sijaan on tarjottu pienempiä paran-

nuksia, ja usein uudistukset nykyisin ovat hyvin hallinto- ja virkamieskeskeisiä organisaatiouudistuksia. Poliitiikan ylikuormittuminen byrokratialla on kansainvälisesti tunnettu ilmiö (Hay 2007). Suomessa se näkyy selvästi niin, että politiikan kiivaimmat taistelut käydään erilaisista hallintohimmeleistä, joiden merkitys ei välttämättä aukea kansalaisille. Talouspolitiikka on usein myös virkamies- ja asiantuntijavetoista erilaisten piiskojen ja porkkanoiden tarjoamista. Talouspoliittiset ratkaisut nivELYTYVÄT harvemmin kokonaiseen poliittiseen aatteeseen, ja keskustelu tyPistyy väittelyksi isomman vision puutteessa.

Suomella on monia vahvuuksia. Äänestysprosentin nousu vuonna 2011 sekä presidentinvaalien kiihkeä vaalitaistelu osoittaa, että yhteiset asiat kiinnostavat ihmisiä. Suomi projektina ei ole kuopattu, ja monet merkit sekä kansainvälisesti että kotimaassa viittaavat siihen, että ihmiset ovat innostuneita yhteiskunnallisista kysymyksistä. Suomalaiset ovat myös koulutettuja ja koulutusmyönteisiä. Suomalaisen yritysten menestystarinat, kuten Nokia, Angry Birds tai Supercell, osoittavat, että yhteiskunnassa kyetään luomaan innovaatioita. Suomalaisen yhteiskunnan

Kansallinen hyvinvointimalli pitäisi päivittää ja perustella selkeästi uudelleen.

hyvä puoli voisi myös olla se, että suomalaiset ovat kohtuullisia realisteja, jotka eivät yleensä vaadi mahdottomia. On outoa, jos 2010-luvun Suomessa ei ole enää mahdollista rakentaa uusia projekteja, joilla ajetaan ratkaisuja nykytilanteeseen. Nämä ratkaisut on varmasti myös mahdollista rakentaa win-win-tilanteina, joissa talouden kasvu hyödyttää eri osapuolia.

Hyvinvointijärjestelmien rakentaminen pyrki integroimaan kaikki suomalaiset mukaan talouden toimintaan, ja siinä mielessä se oli sekä poliittisesti että taloudellisesti kannattava järjestelmä. (Korkman 2012, 133–153.) Tässä mielessä 1990-luvun kasvun vuosina oli silmiinpistävää tuloerojen kasvu. 2000-luvulla, erityisesti vuoden 2008 kriisin jälkeen tuloerot ovat taas pienentyneet, mutta samaan aikaan yhteiskunnassa on yhä enemmän pätkätyöläisiä, pienipalkkaisia, työttömiä ja tavalla tai toisella syrjäytyneitä. Heidän asemaansa talouspolitiikassa heikentää se, ettei heillä ole neuvotteluvoimaa. Jos aikaisemmin vähävaraisia edustivat työväenpuolueet, niin työväestöllä oli neuvotteluvoimaa lakkoaseen kautta. Työttömillä ja syrjäytyneillä tätä valttia ei ole. Lisäksi yhteiskunnassa on paljon pätkätyöläisiä ja pienyrittäjiä, jotka ovat poliittisesti liikkeessä. Heidän intressinsä eivät välity selvästi myöskään ay-liikkeen kautta. Maahanmuuttajat ovat kasvava joukko, joka pitäisi saada nopeasti mukaan työelämään. Maahanmuuttajien onnistunut integrointi voisi tarjota helipotusta siihen, että eläkeläisten määrä kasvaa rajusti suhteessa työssäkäyviin ikäluokkiin.

Pienen talouden kannalta olisi kuitenkin ensiarvoisen tärkeää pitää kaikki mukana talouden toiminnassa. Sen sijaan päättäjien ote kansasta on löystynyt, ja yhteys eliitin ja kansalaisten välillä pätkii eri tavoin. Usein päättäjien huolena ovat kansa ja ikävästi järkevän politiikan esteeksi tulevat vaalit. Näköala kansaan on usein hyvin pessimistinen: tiedetään, mitkä ovat oikeita päätöksiä, mutta niitä ei voi tehdä, koska äänestäjät eivät niitä sulata. Tämä on ongelmallinen ajattelutapa, joka osaltaan johtaa siihen, että kansalaiset eivät sitoudu politiikkaan. Äänestäjien aliarvioiminen näivettää politiikkaa. Kansalaisia ei pitäisi nähdä jäykkänä oman etunsa ajajina. Yhtä hyvin voitaisiin vedota ihmisten järkeen ja kykyyn taistella yhteisten asioiden puolesta.

Erialaisten poliittisten liikkeiden voimistuminen 2000-luvulla meillä ja maailmalla kertoo siitä, että kansalaiset eivät tyydy pelkästään ohjailtaviksi, vaan ottavat aktiivisesti aloitteen politiikassa. Nämä projektit ovat nykyisin usein taaksepäin katsovia ja nostalgisia. Sen sijaan politiikassa täytyisi rakentaa projekteja, jotka katsovat eteenpäin, luovat positiivisia kuvia ja kertovat avoimesti, minkä vuoksi on tingittävä ja leikattava.

Kansallinen hyvinvointimalli pitäisi päivittää ja perustella selkeästi uudelleen. Onko ihmisillä edelleen halua jatkaa korkeiden verojen ja universaalipalveluiden yhtälöä? Jos sitä halutaan jatkaa, se olisi kerrottava selkeästi ja samalla kerrottava, mitä se maksaa ja vaatii. Erityisesti hyvinvointipalveluissa, jotka ovat veronmaksajan kannalta keskeisiä, pitäisi löytää selkeitä uudistuksia, jotka parantavat palveluja käyttäjän kannalta.

Olisi myös tärkeää, että politiikassa isot asiat erottuisivat selvemmin pienistä. Hallituksen ajamien kärkiprojektien olisi hyvä erottua selkeästi muusta hallituksen työskentelystä. Poliittisen ohjelman tai uudistuksen pitäisi olla ymmärrettävä, selkeä ja iskevä. Olisi myös hyvä, että esillä olisi poliittinen eikä virkamieskunnan tahto: mitä aatetta uudistuksella ajetaan.

Monet uudistukset kaipaivat selkeää poliittista tekijää ja poliittisen vastuun ottamista. Hallitustyöskentelyn ongelmana on myös sen siiloutuminen eri ministeriöihin, joka tarkoittaa, että kukin ministeri on oman ministeriönsä edunvalvoja. Tämä piirre korostui 1990-luvulla laajoissa hallituspohjissa, jolloin kehysbudjetoinnin avulla alettiin hallita laajoja poliittisia koalitioita niin, että ministeristä tuli oman toimialan budjetin puolustaja. Esimerkiksi 1990-luvulla aloittaneen Lipposen hallituksen kokemuksiä käyttäen pitkään valtiosuhteena toiminut Raimo Sailas (2015) ehdottikin, että päätöksiä pitäisi tehdä heti hallitusneuvotteluissa ja ennen kuin tiedetään, ketkä istuvat ministerinä puolustamassa omia ministeriöitä. Ylipäätään hallitukseen pitäisi saada näkyviin poliittinen linja, joka olisi hallituksen linja eikä erityisten ministeriöiden intressien vetämä linja.

Onko tulopolitiikan konsensuksen aika sitten väistymässä talouspolitiikassa? Talouspoliittinen yhteisymmärrys voi olla myös edelleen pienen avoimen kansantalouden keino globalisoituvassa maailmassa. Ainakin Suomessa siihen on turvaututtu markkinoiden vapautuessa. Kansainvälisessä vertailussa Suomi oli yksi harvoja maita, joissa korporativismi vahvistui selvästi 1990-luvulta lähtien. (Lijphardt 2012, 160–162.) Laajapohjaiset sateenkaarihallitukset ja kansallinen tulopolitiikka tahdittivat Suomen marsssia avautuvaan maailmantalouteen.

Talouspoliittinen konsensus on ollut Suomessa erityisen tärkeä palkkamaltin tuottamisessa. Kolmikannan avulla laskettiin yhteiset talouden tunnusluvut, joiden varaan neuvoteltiin palkankorotukset. Kansallisesta sopimisesta luopuminen ja liittokohtainen sopiminen näyttivät myös olevan yksi tärkeä syy siihen, että palkat nousivat Suomessa kilpailijoita korkeammalle tasolle vuoden 2007 jälkeen. 2000-luvun talouskriisissä politiikka tiivistyikin vanhaan tapaan paljolti konsensuksen hakemiseen.

Keskustan puheenjohtaja Juha Sipilä muistutti 1990-luvun lamavuosista vaatimalla jo ennen kevään 2015 eduskuntavaaleja suurta yhteiskuntasopimusta, jossa tulopolitiikan tekijät tulisivat yhteiseen neuvottelupöytään hallituksen kanssa. Myös Andreas Borg ja Juhana Vartiainen (2015, 36) ehdottivat tiukemmin koordinoitua palkkapolitiikkaa, jonka tavoitteena oli koko kansantalouden kasvu. Ehdotus merkitsisi paluuta konsensuspolitiikkaan, jossa hallitus velvoittaisi työmarkkinaosapuolet sopimaan palkan-

muodostuksen periaatteista ja menettelytavoista. He ehdottivat perinteistä keinoa: yhteisten lukujen laskemista. Sopimisen pohjaksi olisi laskettava palkanmuodostusraportti, joka toisi esiin ennen neuvottelukierroksia ratkaisujen vaikutuksia työllisyyteen ja työttömyyteen. Lisäksi paikallista sopimista olisi kehitettävä niin, että sen sopii osaksi palkkaneuvotteluja.

Konsensuksen rakentaminen luultavasti tulee säilymään osana suomalaista talouspolitiikkaa tulevaisuudessakin. On kuitenkin selvä, että yhteiskunnassa, jossa muutokset ovat nopeita ja puolueiden kannatuspohjat heiluvat liikkuvien äänestäjien vuoksi, olisi hyvä käydä talouspolitiikasta ja sen erilaisista vaihtoehdoista rohkeammin avoimempaa julkista keskustelua. Suomessa ei ole totuttu julkiseen keskusteluun, jota käydään politiikan eri vaihtoehdoista. Konsensuksen varjopuolena on se, että se on tylsyttänyt julkista keskustelua. Kylmän sodan ajalta periytyy ajatus siitä, että varotaan irtiottoja ja julkisia ulostuloja, koska niitä pidettiin vastuuttomina. Kolmikantaiseen päätöksentekoon liitetään usein ajatus siitä, että työskentely pitäisi umpioida, jotta neuvottelut etenevät luotamuksellisesti (Saari 2011, 94). Konsensuksen luonteeseen kuuluu julkisten kannanottojen varominen ja vältteleminen, koska ne saattavat lukkiuttaa neuvotteluasemat (Vesa 2015). Kun puolueet ja luokat olivat kohtuullisen vakaita, kylmän sodan politiikkaa oli helppo tehdä sopimalla asioista kulisissa ja saunan lauteilla. Ehkä suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa voitaisiin tulla pikku hiljaa ulos rohkeammin niin, etteivät julkiset ulostulot löisi asioita lukkoon. Jos koko poliittinen kulttuuri muuttuisi avoimemmaksi ja rohkeammaksi, siitä tulisi varmasti myös kiinnostavampaa ja kansalaisia sitouttavampaa.

Kirjallisuus

- Alasuutari** (1996) *Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994*. Tampere: Vastapaino.
- Bergholm, Tapio** (2007) Suomen mallin synty. *Yhteiskuntapolitiikka* 72: 5, 475–491.
- Bergholm, Tapio** (2011) Tulopolitiikan pitkät jäähyväiset. Teoksessa: Niemelä, Mikko & Saari, Juho (toim.). *Politiikan polut ja hyvinvointivaltion muutos*. Tampere: Kelan tutkimusosasto, 46–69.
- Blyth, Mark** (2013) *Austerity. The History of a Dangerous Idea*. Oxford: Oxford University Press.
- Borg, Anders & Vartiainen, Juhana** (2015) *Strategia Suomelle*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2015.
- Hakala, Salli** (2011) Notkistuva politiikka. Teoksessa: Kantola, Anu (toim.). *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä notkeassa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus, 89–114.
- Hay, Colin** (2007) *Why We Hate Politics?* Cambridge: Polity Press.
- Heinonen, Visa, Mykkänen, Juri, Panzar, Mika & Roponen, Seppo** (1996) *Suomalaisen talouspolitiikan ajattelu-mallit: Valtiovarainministerien budjettiesitelmissä 1974–1994*. Kuluttajatutkimuskeskus.
- Helsingin Sanomat** (2013) Yhteisövero olisi varaa laskea lähes nolnaan. 17.2.2013.
- Honkapohja, Seppo & Koskela, Erkki** (1999) The Economic Crisis of the 1990s in Finland. *Economic Policy* 29: 401–436.
- Hulkko, Kustaa & Pöysä, Jorma** (1998) *Vakaa markka. Teot ja tarinat*. Jyväskylä: Atena.
- Jacobson, Max** (1992) *Vallanvaihto. Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–1992*. Helsinki: Otava.
- Kahri, Tapani** (2001) *Viheltääkö pilli? Työmarkkinamiehen muistelmat*. Helsinki: Otava.
- Kantola, Anu** (2014a) Unholy Alliances: Competitiveness as Domestic Power Strategy. Teoksessa: Alasuutari, Pertti & Qadir, Ali (toim.). *National Policy-Making: Domestication of Global Trends*. London: Routledge, 44–61.
- Kantola, Anu** (2014b) *Matala valta*. Tampere: Vastapaino.
- Kantola, Anu** (2011) Modernin julkisuuden teoria ja käytännöt. Teoksessa: Kantola, Anu (toim.) *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä notkeassa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus, 17–41.
- Kantola, Anu** (2003) Loyalties in flux – The changing politics of citizenship. *European Journal of Cultural Studies* 6: 2, 203–217.
- Kantola, Anu** (2002) *Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta 1990-luvun talouskriisissä*. Helsinki: Loki-kirjat.
- Kantola, Anu & Kananen, Johannes** (2013) Seize the Moment: Financial Crisis and the Making of the Finnish Competition State. *New Political Economy* 18: 6, 811–826.
- Kantola, Anu & Kautto, Mikko** (2002) Hyvinvoinnin valinnat. Suomen malli 2000-luvulla. Helsinki: Edita.
- Kantola, Anu & Vesa, Juho** (2013) Mediated Scandals as Social Dramas: Transforming the Moral Order in Finland. *Acta Sociologica* 56: 4, 295–308.
- Katzenstein, Peter** (1985) *Small States in World Markets: Industrial Policy in Small States*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kiander, Jaakko & Vartia, Pertti** (1998) *Suuri lama. Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu*. Helsinki: Taloustieto Oy.
- Korkman, Sixten** (2012) *Talous ja utopia*. Helsinki: Docendo.
- Koski, Olli** (2013) Sopimusyhteiskunta. Teoksessa: Saari, Juho (toim.). *Suomen sillat tulevaisuuteen*. Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 8, 130–152.
- Kosonen** (1987) Hyvinvointivaltion haasteet ja pohjoismaiset mallit. Tampere: Vastapaino.
- Kosonen, Pekka** (1998) *Pohjoismaiset mallit murroksessa*. Tampere: Vastapaino.
- Kosunen, Virpi** (1997) Laskusuhdanteesta leikkauksiin – muutosten taustaa. Teoksessa: Heikkilä, Matti ja Uusitalo, Hannu (toim.). *Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa*. Stakes, Raportteja 206, 33–44.
- Lijphardt, Arend** (2012) *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. 2nd ed. New Haven: Yale University Press.
- Lipponen, Paavo** (2009) *Muistelmat 1*. Helsinki: WSOY.
- Maliranta, Mika** (2013) Kasvu ja tuottavuus. Teoksessa: Saari, Juho (toim.). *Suomen sillat tulevaisuuteen*. Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 8, 104–127.
- Nousiainen, Jaakko** (2000) Suomalaisen parlamentarismen kolmas kehitysvaihe: Konsensuaalinen enemmistö-hallinta, vireytyvä eduskunta. *Politiikka* 42: 2, 83–96.

- Paloheimo, Heikki & Sundberg, Jan** (2005) Puoluevalinnan perusteet. Teoksessa: Paloheimo, Heikki (toim.). *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Helsinki: WSOY, 169–201.
- Pekkarinen, Jukka & Vartiainen, Juhana** (1995) *Suomen talouspolitiikan pitkä linja*. Toinen, tarkistettu painos. Helsinki: WSOY.
- Pekkarinen, Jukka, Pohjola, Matti & Rowthorn, Bob** (1992) (toim.). *Social Corporatism: A Superior Economic System?* Oxford: Clarendon.
- Pohjola, Matti** (1996) Tehoton pääoma. Uusi näkökulma taloutemme ongelmiin. Helsinki: WSOY.
- Rainio-Niemi, Johanna** (2010) State Committees in Finland in Historical Comparative Perspective. Teoksessa: Alapuro, Risto ja Stenius, Henrik (toim.). *Nordic Associations in a European Perspective*. Baden-Baden: Nomos, 241–268.
- Ruostetsaari, Ilkka** (2014) *Vallan sisäpiirissä*. Tampere: Vastapaino.
- Saari, Juho** (2013) Miten Suomi uudistuu? Teoksessa: Saari, Juho (toim.). *Suomen sillat tulevaisuuteen*. Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 8, 36–73.
- Saari, Juho** (2011) Sosiaaliturvan kokonaisuudistus. Teoksessa: Niemelä, Mikko & Saari, Juho (toim.). *Politiikan polut ja hyvinvointivaltion muutos*. Tampere: Kelan tutkimusosasto, 70–99.
- Saari, Juho** (2010) Suomalainen konsensus – Korpilammen konferenssi (1977) käännekohtana. *Yhteiskuntapolitiikka* 75: 5, 469–487.
- Sailas, Raimo** (2015) Istutokauden lopun näytelmät ovat häpeäksi poliittiselle järjestelmällemme. *Helsingin Sanomat* 24.3.2015.
- Siaroff, Alan** (1999) Corporatism in 24 Industrial Democracies: Meaning and Measurement. *European Journal of Political Research* 36: 2, 175–205.
- Soininvaara, Osmo** (2010) *Sata-komitea. Miksi asioista päättäminen on niin vaikeaa?* Helsinki: Teos.
- Talouspolitiikan arviointineuvosto** (2014) *Talouspolitiikan arviointineuvoston raportti*, http://www.talouspolitiikanarviointineuvosto.fi/images/docs/tpan_raportti_2014.pdf
- Tarkka, Jukka** (2002) *Uhan alta unioniin. Asennemurros ja sen unilukkari EVA*. Keuruu: Otava.
- Tiihonen, Seppo** (2006) *Poliittisen hallitsemisen ja julkisen hallinnon kehitys 1980–2003*. Artikkelikokoelma tutkimus-hankeesta Sosiaaliset innovaatiot, yhteiskunnan uudistumiskyky ja wtaloudellinen menestys. Helsinki: Sitra.
- Vesa, Juho** (2015) Nordic Openness in Practice: Loose Coupling of Government Communication and Policy-making in Finland. *Nordicom Review*. Ilmestyy.
- Vihriälä, Vesa** (2013) *Konsensuksen kuolema. EVA-Analyysi 31*.
- VNK** (2005a) Tuottavuus ja työllisyys. Mitä opittavaa muista Pohjoismaista? Valtioneuvoston kanslian raportteja.
- VNK** (2005b) Julkinen hyvinvointivastuu sosiaali- ja terveydenhuollossa. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja.
- Väliveronnen, Jari** (2011) Kansalaiset liikkeessä. Teoksessa: Kantola, Anu (toim.). *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä notkeassa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus, 142–163.

Lukulista

- Kantola, Anu** (toim., 2011) *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä notkeassa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Korkman, Sixten** (2012) *Talous ja utopia*. Helsinki: Docendo.
- Talouspolitiikan arviointineuvosto** (2014) *Talouspolitiikan arviointineuvoston raportti*, http://www.talouspolitiikanarviointineuvosto.fi/images/docs/tpan_raportti_2014.pdf

Anu Kantola

Anu Kantola on viestinnän professori Helsingin yliopistossa. Hän on tutkinut laajasti vallankäytön muutoksia yhteiskunnissa viime vuosikymmeninä. Kantola on vetänyt monia tutkimusprojekteja ja julkaissut sekä kansainvälisesti että kotimaassa.

SITRA

sitra.fi • Puhelin 0294 619 991 • @SitraFund